

A VASÁRNAPI UJSÁGBA SZÁNVA NAGY MIKLÓS HAGYATÉKÁNAK FÉNYKÉPEI A NÉPRAJZI MÚZEUMBAN

Nagy Miklós (1840–1907) író, újságíró majd negyven évig, 1867 és 1905 között volt a *Vasárnapi Ujság* szerkesztője, mindemellett értékes könyv, irat- és fénykép-magángyűjteményt hagyott hátra, melynek egy része szerkesztői munkájához is kapcsolódott. Jelen tanulmányban nem a több mint száz év távlatából nehezen (vagy egyáltalán nem) rekonstruálható hatalmas hagyaték bemutatására törekszem, csupán azon fotók értelmezésére, összesítésére, amelyek halála után a Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményébe kerültek.¹ A hetilap működésével, történetével,² a fotográfiával fennálló kapcsolatával³ több írás foglalkozik, illusztrációinak néprajzi vonatkozásait szintén több

---

¹ A Nagy Miklós-hagyaték mellett a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe más forrásokból is kerültek a *Vasárnapi Ujság*ban publikált fotók, ezek komplex bemutatása is túlmutat a szerző céljain.

² Buzinkay Géza, „Világkiállítások papíron: A képes családi hetilapok. (Magyarország és a nagyvilág – A magyar családi lapok képe a világról)”, in „*Képes világ*”: Tudományos konferencia a 19. századi magyarországi illusztrált sajtóból. Tanulmányok Budapest Múltjából XXXIX, szerk. Szvoboda Dománszky Gabriella, 81–87. (Budapest: Budapesti Történeti Múzeum–Országos Széchényi Könyvtár, 2014); Lipták Dorottya, „A családi lapoktól a társasági lapokig. Újságok és újságolvasók a századvégen”, *Budapesti Negyed* 16–17, 1–2. sz. (1997): 45–70.; Orosz Noémi, *A Vasárnapi Újság (1854–1921) története*, szakdolgozat (Debrecen: Debreceni Egyetem, 2009).

³ Baki Péter, *A Vasárnapi Ujság és a fotográfia (1854–1921)* (Budapest: Magyar Fotográfiai Múzeum, 2005); Baki Péter, „A Vasárnapi Ujság (1854–1921) és a fotográfia kapcsolata”, in uő, *A fotográfia és a magyar sajtó kapcsolata 1945-ig*, PhD-disszertáció (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2011), 42–67.; Demeter Zsuzsanna, „A fotográfia megjelenése a magyar sajtóban”, *Fotóművészet* 41, 1–2. sz. (1998): 106–115.; Révész Emese, *Kép, sajtó, történelem: Az illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között*, Res Libraria IV. (Budapest: Argumentum Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, 2015); Tasnádi Kata, „Sajtó és fotó a sajtófotó előtt. A nyomtatott fotók megjelenése a magyar képes lapokban 1880 előtt”, *Médiakutató* 15, 4. sz. (2014): 35–48.; Tomsics Emőke, „A fotográfia a reprodukció korában. Szempontok az 1850–60-as évek nyomtatott képeinek forráskritikájához”, *Folia Historica* 29 (2013): 9–58.; Tomsics Emőke, „Lehetőség és kényszer. A fotográfia a nyomtatott képek világában Magyarországon az 1880-as évek előtt”, in „*Képes világ*”..., 191–214.; Tomsics Emőke, „Az eseményképtől a riportfotóig. A fotográfia a képes sajtóban az 1880-as és 1900-as évek között”, *Folia Historica* 31 (2015): 203–266.

kutatás érintette.⁴ Ezek alapján megállapítható, hogy 1854-es megalakulásától kezdve a hetilap programjának fontos, meghatározó elemeként igényes, naprakész illusztrációkat jelentetett meg, mindvégig szoros kapcsolatban a szövegekkel. A *Vasárnapi Ujság* a korszak legnépszerűbb, elsősorban a középosztálybeli olvasókat megcélzó képeslapja volt, melyben a századfordulóhoz közeledve egyre nagyobb teret kaptak a fotográfiák: egyrészt maga a képalkotó módszer mindinkább a hitelességet közvetítette, másrészt a nyomdatechnikai fejlődés lehetővé tette a fotográfiák közvetlen reprodukcióját. 1884-ben jelent meg a lapban az első nyomtatott fotográfia,⁵ előtte a fényképeket metszet formájában, átrajzolva publikálták.⁶ Az etnográfiai, etnológiai témákat, vidéki és távoli tájak embereit, életmódját bemutató, jelen írásban vizsgált fotográfia típusok szoros kapcsolatban vannak a hetilap képi programjával. A szerkesztői hagyatékából kikerült fotók többségét az újság éves összesítő, „Képek és rajzok jegyzéke” rendszerében a „Népviseletek, genreképek” hazai és a „Táj- és úti-képek” külföldi tematikus egységébe jegyezték (a meg nem jelenteket jegyezhetnék volna) be. Nem célom a korszakra jellemző, a lap ezen tematikákban publikált fotóinak átfogó jellemzése, ismertetése: sokkal inkább a múzeumi gyűjtemény egészének vizsgálata, mely a hetilapban megjelent képi illusztrációk háttéranyagának tekinthető, hiszen – ahogy látni fogjuk – a felvételek döntő többsége nem került az olvasók elé.

Nagy Miklós hagyatéka

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári osztályának 1931–1932-es gyarapodását összegző tanulmányból képet kaphatunk Nagy Miklós⁷ hagyatékának jelentőségéről, sokféleségéről és mennyiségéről, illetve sorsáról, szétszóródásáról; ekkorra, a halála óta eltelt majd negyedszázadra az anyag még inkább szétforgácsolódott.

---

⁴ Farkas Zsuzsa, „Népkép, 1862: Adatok A néprajzi fényképezés kezdetei hazánkban témához”, *Néprajzi Értesítő* 89 (2007): 107–126.; Révész Emese, „Népeletképek a magyarországi sajtóban 1850 és 1870 között”, *Néprajzi Értesítő* 92 (2010): 79–144.

⁵ Koller Károly Mária Valéria főhercegnőről és Amália bajor hercegnőről készült fotóját grafikai átirat nélkül közölték 1884. november 30-án (*Vasárnapi Ujság* 31, 48. sz. [1884]: 765.) egy Márai Valériáról szóló vezércikk egyik illusztrációjaként.

⁶ Közülük az elsőt, Tiegde János Vörösmarty Mihályról készült talbotípiájának fametszet-változatát már a második évfolyamban, a címlapon Jókai Mór a költőről szóló írása mellett: *Vasárnapi Ujság* 2, 14. sz. (1855): 105. A második 1857-ben Arad város hódolati ajándékaról, egy szenteltvíztartóról készült tárgyfoto metszett változata: *Vasárnapi Ujság* 3, 24. sz. (1857): 232. – szöveg: 233. képek. A harmadik, néprajzi szempontból is érdekes fotográfia alapján készített rajz 1860-ban jelent meg, a „Birói pálca átadása” címmel: *Vasárnapi Ujság* 7, 37. sz. (1860): 444. A hozzákapcsolt szövegben megnevezik mind a fotográfust, Schrecker Ignácot (bár tévesen), mind a kép készítésének körülményeit. A három képről bővebben Tomsics, „A fotográfia a reprodukció korában...”, 34–44. A rajzoknál nem mindig tüntették fel fotográfiai eredetüket, ezért csak akkor tudhatjuk biztosan, hogy rendelkeztek-e ilyennel, ha a hozzájuk tartozó írás vagy a felirat említi, illetve ismert vagy előkerül az eredeti felvétel.

⁷ Nagy Miklós családjáról a halálakor („Nagy Miklós halála”, *Az Ujság* 1907. júl. 11. 5, 164. sz. [1907]:7.; „Nagy Miklós halála”, *Budapesti Hírlap* 1907. júl. 12. 27, 165. sz. [1907]:10.; „Nagy Miklós öngyilkossága”, *Pesti Napló*, 1907. júl. 11. 58, 164. sz. [1907]:7.), illetve a Nagy Pálma halálakor („Dr. Schmidt

A Nemzeti Múzeum éves szerzeményei közé tartozott „a „legújabbkori anyagot fel-
ölelő gyűjtemény, melyet az Osztály dr. Schmidt Béláné szül. Nagy Pálmától vásárolt meg.
E gyűjtemény az eladó édesatyja, *Nagy Miklós* [...] hagyatékának egy részét foglalja magá-
ban. Az eredetileg egész termet elfoglaló, könyvekből, kéziratokból, levelekből és képekből
álló hagyatékot az eladó pár évvel ezelőtt teljes egészében felajánlotta vételre a Magyar
Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának. De a megszerzésre irányuló komoly
tárgyalásoknak pénzügyi okok miatt történt abbamaradása következtében a gyűjtemény,
mely tudományos szempontból kétségtelen nagy beccsel bír, annak idején nem kerülhet-
tett a Magyar Nemzeti Múzeumba, hanem részekre szakadt s a legkülönbözőbb gyűjtő-
helyekre szóródott szét. A könyveket [...] a Fővárosi Könyvtár, a képeket a Parlamenti
Múzeum,⁸ Fővárosi Múzeum, Operaház és magángyűjtők, a képekkel együtt a politikusok
levelezésének, kéziratainak egy részét a Parlamenti Múzeum szerezte meg; a kéziratok
és a levelezés más, tekintélyes és igen becses részét pedig egy szegedi magángyűjtő (dr.
Szalay József ny. kerületi főkapitány⁹) vette meg. Csak ami így a gyűjteményből még
megmaradt, azt sikerült alulírottak megszerezni a Magyar Nemzeti Múzeum számára.”¹⁰

A teljes hagyaték szakirodalmi, szaktudományi feldolgozottsága nem történt meg,
a fenti rövid jellemzés azonban sejteti rendkívüli nagyságát és szétszórtságát. Ez külön-
ösen jellemezheti a Nagy Miklós tulajdonában lévő fotográfiákat, a kutatás során nem
jutottam el egyetlen olyan forrásig sem, amely kapaszkodót nyújtana a teljes fotómeny-
nyiség nagyságának és a hagyatékon belüli arányának becslésére. A Nemzeti Múzeum
Történeti Fényképtára 1600 fotográfiai tételt köt Nagy Miklóshoz, melyek 1933-ban
kerültek a gyűjteménybe; a Néprajzi Múzeum összességében 416 fotográfiát őriz a ha-
gyatékból. Magángyűjtőknél is találhatóak Nagy Miklós bélyegzőjével ellátott fotók. Nem
tudjuk, hány fotográfia volt a birtokában halálakor, ahogy azt sem, hogyan és miből sze-
lektálta saját gyűjteményét, hány fotó fordulhatott meg a kezén szerkesztőségi munkája
kapcsán, ebből mennyi és milyen szempontok szerint került hozzá. A felvételekből saját
gyűjteményt állíthatott össze, hiszen a pozitívok jelentős részének hátulján „Nagy Mik-
lósé” pecsét található.

Bár egyes képek születésének és illusztrációvá válásának történetét ismerjük, és erre
jelen tanulmány is számos példát kínál, mégis a képek szerkesztői útjával, származásával
és a hagyaték háttérével kapcsolatos bizonytalanságokat támasztja alá Demeter Zsuzsa,
amikor írásában kitér a korabeli sajtóban felhasznált képek forrásának problémájára:

Béláné Nagy Palma tragikus halála”, *Keleti Ujság* 1934. márc. 20. 17, 64. sz. [1934] 8.) megjelent
cikkek alapján kaphatunk képet. A Tordáról származó szerkesztőnek három fia volt, Dezső (Bu-
dapesten élt, miniszteri titkár), Tibor (Budapesten mérnök) és Miklós (Kolozsvárott államvasúti
fogalmazó), és egy lánya, Palma (?–1934). A lányt Nagy Miklós testvére, Nagy Ilka és férje, Szász
Domokos (1838–1899) református püspök nevelte Kolozsvárott (a *Keleti Ujság* nevelt lányaként
említi), majd a marosvásárhelyi Schmidt Béla (1881–1943) orvoshoz ment feleségül, akivel meg-
romlott a kapcsolata, és elváltak, ezt követően kerülhetett Budapestre.

⁸ Innen az intézményi struktúra átszervezése miatt az anyag később a Nemzeti Múzeumba került.

⁹ Szalay József (1870–1937). Adatok hiányában csupán feltételezhető, hogy Szalay a hírességeket
ábrázoló portrék egy részét vásárolhatta meg. Kéziratgyűjteményének egy jelentős része a Petőfi
Irodalmi Múzeumba került.

¹⁰ Sulica Szilárd, „A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya. Hivatalos értesítő”, *Turul (A Magyar
Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye)* 46. köt. (1932): 81–87, 85.

„Hogyan jutottak mégis az újságok a fényképekhez? A Vasárnapi Ujság vizsgálata többek között arra is rámutatott, hogy források hiányában nem térképezhető fel teljességgel, a fényképek milyen módon, milyen közvetítéssel kerültek a szerkesztőségekhez. Az újságot a képekkel együtt olvasva, a fényképekre vonatkozó utalásokat keresve a következő tendenciák figyelhetők meg: A képek egy részét külföldről vették át, a cikkeket gyakran illusztrációval együtt, egy az egyben közölték. A hazai portrékat valószínűleg a nagy fényképész-műtermektől kérték és kapták, gyakran magától a képen szereplőtől. Az útirajzok illusztrációi általában a szerzőtől származtak, aki vagy a saját, vagy az utazásairól hozott, külföldön vásárolt fényképét bocsátotta a szerkesztőség rendelkezésére. A képek többségének megszerzési módjáról szinte alig tudunk. Ez alól csak a megrendelt eseményképek a kivételek...”¹¹

A Néprajzi Múzeumban őrzött pozitívokon lévő feljegyzések (szerkesztői utasítások, a beküldők megjegyzései), a képek „összeolvasása” a hetilapban megjelent írásokkal a fenti források szinte mindegyikére kínál példát, finomítva és kiegészítve az általános tendenciákat.

A *Vasárnapi Ujság* működésével kapcsolatban fontos adalék, hogy a szerkesztőségben a képi anyag Molecz Károly (1867–1929) kezében futott össze, aki a fennmaradt rövid írások tanúsága szerint a válogatásban is fontos szerepet játszott.¹² Molecz 1887-től dolgozott a lapnál, 1896-tól segédszerkesztőként – ez az az időszak, amikor a fényképek közlésének száma is megugrik. 1912-ben Hoitsy Pál, Nagy Miklós utódja rövid cikket közöl Moleczról 25 év szerkesztői munkáját dicsérve, ebben többek között arról is képet kapunk, hogyan változtak a *Vasárnapi Ujság* illusztrációi:

„Egyéb teendőkön kívül különösen a lap illusztrációjának gondja nehezedik reá. Az összes képek kivétel nélkül keresztül mennek ma is e munkatársunk kezén s így volt ez a múltban is, a mikor egészen mások voltak a viszonyok. Mikor belépett a szerkesztőségbe, a fotográfálásban ismeretlen volt még a pillanatnyi fölvetel s azért az illusztrációkat csaknem kizárólag rajz után kellett készíteni. A sokszorosítás eszköze pedig a fametszet volt, s egy-egy kép elkészítése napok munkájába került. Ma a lap nyomdájának saját sokszorosító műintézete van, mely a színes nyomtatásokat is remekül tudja elkészíteni Ez az átalakulás, melyet átélt, megtanította Molecz Károlyt arra a nagy tapasztalatra, hogy ragaszkodjék ahhoz a mit jónak megismert, de alkalmazkodjék ahhoz, a mi tökéletesebb újítás. Huszonöt év alatt legalább ötvenezer kép, rajz, illusztráció, fénykép fordult meg kezei között. S emlékezik csaknem valamennyire. Élő katalógusa a »Vasárnapi Újság« képeinek; tudja, melyik kép mikor, milyen alkalomból jelent meg a lap hasábjain.”¹³

Móricz Pál, újságíró, aki a hetilap külsős munkatársa volt, hasonlóan értékeli a szentesi származású segédszerkesztő munkáját, aki kiemelten érdeklődött a néprajzi témák iránt: „a magyar népélet tűnő, fakuló képeit, jeleneteit is ritka nagy szeretettel és megbecsülni tudással gyűjtögette és maradandó kincsként közreadogatta a régi Vasárnapi Újságban.”¹⁴

¹¹ Demeter, „A fotográfia megjelenése...”.

¹² Tomsics Emőkének köszönöm értő és segítő lektori véleményét, melyben többek között felhívta a figyelmem Molecz Károly szerepére.

¹³ H(oitsy) P(ál), „Molecz Károly. A »Vasárnapi Ujság«-nak huszonöt éve belső munkatársa”, *Vasárnapi Ujság* 59, 22. sz. (1912):440. Továbbá: Schöpflin Aladár, „Molecz Károly”. *A Sajtó* 4, 7. sz. (1930): 360–361.

¹⁴ „Molecz Károly állította össze ugyanis a minden magyar uriháznál kedves, várton-várt Vasárnapi Újságot. A magyar néplelek bájosságát, eredetiségét tükrözte minden lapszám, mint a Székelyföldről,

A rövid méltató írások alapján Molecz Károlynak a képi anyagok melletti elkötelezettsége, az ebből fakadó kapcsolatai révén nagy szerepe lehetett abban, hogy a hetilapnak volt miből válogatnia, a Nagy Miklós-hagyatékban lévő képek egy része is az ő jóvoltából kerülhetett a szerkesztőségbe.

A Néprajzi Múzeumban őrzött hagyatékegységről

A szerkesztő vonatkozó fotóhagyatéka három részletben került a Néprajzi Múzeumba. Először két évvel a halála után, 1909 szeptemberében 338 darab „fotókópia” érkezett ajándékként az intézménybe, az átadó megnevezése nélkül.¹⁵ Nagy Miklós a múzeummal szoros együttműködésben álló Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagja volt, rendszeresen részt vett az üléseken, személyes kapcsolatok fűzhatték a Néprajzi Múzeum munkatársaihoz is. A család talán emiatt döntött arról, hogy itt helyezik el a fotóanyag néprajzi, etnológiai vonatkozású részét.¹⁶ A fotókhoz, bár a bekerülési irat nem említi,¹⁷ könyvek és egyéb nyomtatott anyagok is tartozhattak. 20 évvel később, 1929-ben, Hány Gézától vásárlás útján újabb Nagy Miklós-féle fotókkal gyarapodott a gyűjtemény (42 db).¹⁸ Hogy hogyan jutott Hány Géza¹⁹ a fotókhoz, ahhoz következő rövid hír ad támpontot:

„A *Vasárnapi Ujság* című folyóirat hagyatéka [sic!] körül peres bonyodalom keletkezett. Az ujság szerkesztője, Nagy Miklós elhunytá után Nagy Pálma, férjezett *Schmidt* Béláné birtokába kerültek az értékes kéziratok, fényképek, rajzok, klisék, köztük ismert nagy emberek kezeirásai. [...] az édesapjától rászállt holmikat értékesíteni akarta már a nemzeti vonatkozásban is figyelemreméltó szempontok miatt és ezért megbízta Hány Géza nevű ismerősét, hogy legyen segítségére az írások és egyéb hagyatéki dolgok osztályozásánál és azok értékesítésénél. Kettőjük közül azonban differenciák keletkeztek. *Schmidt*né Nagy Pálma polgári pert indított Hány Géza ellen, akitől peres uton követelte vissza a még nála lévő iratokat, fényképeket és rajzokat.”²⁰

---

a Dunántúlról, a Tisza-mentéről egy-egy kicifrázott és mégis lehellet-finom húsvéti himes tojás [...] Molecz képanyagok összeszerzésének, a lapban való elhelyezésének volt ritka rátermettségű nagymestere.” (Móricz Pál, „Meghalt Molecz Károly”, *Magyarság* 10, 273. sz. [1929]: 6.)

¹⁵ Néprajzi Múzeum-i törzskönyvi szám (a továbbiakban tkvsz.) 1909/1486 (F 10463–F 10798).

¹⁶ A képek egy része alapján felvetődik (bár források hiányában nem bizonyítható), hogy a múzeum is adott át anyagokat korábban a szerkesztőn keresztül a *Vasárnapi Ujságnak*.

¹⁷ NMI 31/1921-e es irata szerint (Jelentés, IV. negyedév), mely az évben bekövetkezett beázás utáni rendezésre (és kárfelmérésre utal): „...kiadvány-raktárunkban is rendet teremtettünk – Itt van elhelyezve a saját kiadványainkon kívül [...] az u. n. Nagy Miklós-féle hagyaték értéktelen könyvek, külföldi képes lapok stb. Ez utóbbit alaposan megselejteztük. Nagyobb részét csomagoló papírosnak adtuk el, kisebb részét pedig irodaszerként és laboratóriumba való holmikért elcseréltük.” Hat évvel később újra említődik a hagyaték ezen részét: Bátky Zsigmond, „Válasz Solymossy Sándornak II. Múzeumunk érdekében”, *Néprajzi Értesítő* 19 (1927): 123–127, 124.

¹⁸ Tkvsz. 1929/2697 (F 61387–F 61428).

¹⁹ Hány Géza feltételezhetően Hány Gyulának, a *Vasárnapi Ujság* rajzolójának a fia, rokona volt, így kerülhetett kapcsolatba a családdal. Egyes források arra utalnak, hogy építészként dolgozott Budapesten.

²⁰ „Pör a Vasárnapi Ujság szerkesztőjének hagyatéka körül”, *Budapesti Hírlap* 1931. júl. 29. 51, 170 sz. (1931):10.

A pert Nagy Pálma nyerte meg, Hárynak vissza kellett szolgáltatnia az anyagokat. A múzeum 2019-es raktárrendezése során került elő egy boríték: „vétel Nagy Pálmától, 1936” felirattal. Nagy Pálma azonban 1934-ben elhunyt,²¹ vagy rosszul feliratozták a borítékot, vagy halála után került a gyűjteménybe az újabb 37 darab pozitív kép.²²

Összességében tehát 416 kép jutott el a Néprajzi Múzeumba Nagy Miklós hagyatékából. Az 1909-es ajándék képek egy részét a leltározást követően kiselejtezték (28 db), illetve a rajzokat átletározták (7 db).²³ A tanulmány írásakor összesen 328 fénykép és a 7 rajz volt elérhető, mivel a fentiekén túl 53 fotográfia évtizedek óta hiányként szerepel a leltárkönyvi bejegyzésekben. A hiányok, selejtezések kivétel nélkül az 1909-es tételhez kapcsolódnak. A leltárkönyvek azonban támpontot nyújtanak a vizuálisan már nem elérhető anyag megismeréséhez. A 2019-ben előkerült fotók elsősorban a külföldi és külföldön (is) működő fotográfusokhoz, míg a Hárytól származó fotók kivétel nélkül műtermekhez, hivatásos fényképészekhez köthetők.

A hagyaték feldolgozását nehezítette, hogy az 1909-ben bekerült felvételek leírókartonján (annak ellenére, hogy a pozitív képek többsége műtermi versóval és rektóval rendelkezik) a felvétel készítője nem, ellenben a gyűjtő, Nagy Miklós személye és a bekerülés éve szerepelt: emiatt később a publikációkban a soknemű anyag egyes darabjainál fotósként Nagy Miklóst, a készítés éveként 1909-et tüntették fel. A feltáró munka elvégezte a nyilvántartásból hiányzó szerzőségi adatok „leolvasását” és regisztrálását, így módon vált lehetővé a pontosabb datálás²⁴ és a *Vasárnapi Ujság*ban publikált felvételek könnyebb keresése. A fenti munka után a „jelöletlen” fotók készítőjének kiderítése újabb feladatot jelentett, melynek beazonosításában a *Vasárnapi Ujság* és egyéb publikációk, fényképgyűjteményi anyagok segítettek. Az így elkészült adatbázis²⁵ alapján a Néprajzi Múzeumban lévő Nagy Miklós-hagyatékhoz a következő fotográfusok köthetők:²⁶ *Adler Alfréd* (1909?), *Adler Artúr**, *Adler Lipót* (1891, 1892), *Auerbach Miksa* – *Letzter Lázár*, *Bánhid József**, *Barabás Bódog*, *Bleyer (Székely) Aladár* (1899), *Borsos József* – *Varságh János*, *Nyikolaj Csarusin** (1898?), *Ciehulsky P., id. Divald Károly* (1905), *Divald Kornél*, *Dunky fivérek* (1897), *Emmer Géza Károly** (1879), *Erdélyi Mór** (1904), *Fai J.*, *Fekete Sándor*, *Glatz Tivadar*, *Glatz Tivadar – Koller Károly* (1868, rajz), *Gondy Károly* – *Egey István* (1897), *Goszleth István* (1898), *Gulli** (1902), *Heichlinger K.*, *Jules Helbrig* (?),

²¹ Nagy Pálma elvált férjétől, majd apjához hasonlóan önkézevel vetett véget életének, erről számos napilap hírt adott (többek között a Keleti Ujság: „Dr. Schmidt Béláné...”).

²² F 342865–F 342901.

²³ R 6099, R 6100, R 6103 Bellosics Bálint rajzai, egy lapon több összerendezve. Lehetséges, hogy az „Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben” című sorozathoz készült, amelyben Nagy Miklós is aktív szerepet vállalt. A rajzok egyik kötetben sem jelentek meg.

²⁴ A korai felvételek datálásával kapcsolatban segítséget kaptam Farkas Zsuzsától, Fogarasi Klárától és Borda Mártontól, akik szisztematikusan áttekintették a múzeum 19. századi, monarchiabeli műtermi anyagát.

²⁵ Terjedelmi okok miatt jelen tanulmányban nem jelenik meg a leltári számokat, fotográfusok nevét, a kép címét és helyszínét tartalmazó adatbázis, csupán a *Vasárnapi Ujság*ban megjelent képek jegyzéke, leltári számmal és a fényképész nevével (lásd Jegyzék).

²⁶ *-gal jelölöm a kutatás során azonosított fényképészeket (műtermi jelzés nélküli felvételeket); kurzívval szedve a gyűjteményben található fotók szerzői, akik gyűjteményi fotóját a *Vasárnapi Ujság* publikálta, zárójelben a megjelenés éve.

Hollán Sándor*, Hopp Ferenc, Ivánovics József (?)*, Jedlicska Pál (?)*, Milan Jovanovics, *Dimitar Anastasov Karastojanov* (1891), *Keglovich Emil – Letzter Lázár* (1891), Arno Kerten, *Kiss Ferenc* (1901, 1903), *Koller Károly – Borsos József* (1875), *Koller Károly* (1888), Kovács Géza, *König György** (1903), Liedermann József*, *Letzter Lázár, Lojanek János műterme* (1900), Pietro Marubbi, Silvino Masarich, Meinhardt Ágoston, *Merkl Ede* (?)* (1901), Pálffy Mór*, Peller Ferenc, *Risztics Mihály** (1903), *ifj. Rózsa Gyula** (1904), Anton Sädler, Singer József, Ivan Standl, Szinte Gábor, *Szuk Géza** (1904), *ifj. Vértesy Sándor* (1903), *Vigh Antal** (1903) valamint Vikár Béláné, Krekács Júlia.* Intézményi pecséttel: 1885-ös budapesti országos kiállítás és 1895-ös prágai néprajzi kiállítás hivatalos fotográfusa (név nélkül). A teljes anyagot tekintve²⁷ 270 kép készítője biztos; 50 (53) fotó szerzőjéről nem került elő adat, 15 (28) felvétel készítője fenntartásokkal azonosítható. A 274 szerzőséggel és a 15 (28) feltételes szerzőséggel rendelkező felvétel 57 stúdióból, fényképezőtől származik.²⁸ A hetilap hasábjain 1868 és 1904 között összesen 53 (8) felvétel jelenik meg, 23 fotográfustól (többnyire jelölve a készítő nevét)²⁹; a legtöbb³⁰ fénykép Kiss Ferenc (23), Auerbach Miksa – Letzter Lázár (20), Szinte Gábor és Nikolaj Csarusin (19-19), Adler Alfréd (17), Adler Adolf (16), Hopp Ferenc (12) és Pietro Marubbi (10) keze alól került ki. A teljes, 416 darabos korpusz körülbelül fele kötődik műteremhez vagy hivatásos fotográfushoz, ez a hozzáférhető anyagot nézve több mint 60%.

Az anyag egyik, pontosan nem datálható legkorábbi felvétele Reif K. nagymartoni szőlőpásztorokat ábrázoló – ahogy a szerző a hátapon jelzi – „fényrajza” az 1860-as évekből.³¹ A gyűjtemény képei közül az első, áttükrözött formában, a fotográfia fémetszetes átrajzolásával közölt felvétel, 1868-ban jelent meg, „A szász községi bíró Erdélyben” című írás illusztrációjaként, „Erdélyi szász falusbíró fiával” címmel. A cikk apropóját részben a kép adta: „Van szerencsénk egy erdélyi szász község érdemes biráját egy híven talált arczképbem mutatni, reményteljes fia urával egyetemben.”³² Arra vonatkozóan, hogy a metszet fotográfia alapján, kinek a szerzőségével és hol készült, nem kapunk további információt. A mintául szolgáló felvétel Glatz Tivadar és Koller Károly műtermi jegyével ellátva, „Rothbergi (Veresmart, Szeben m.) bíró fiával” címmel található meg a hagyatékban (1. kép).³³

²⁷ A láthatatlan (selejtezett vagy hiányzó) tételekre vonatkozó adatokat a továbbiakban zárójelben adom meg – a leltárkönyvi leírások alapján bizonyos tételek azonosítása teljes mértékben vagy kérdésesen lehetséges.

²⁸ Baki Péter szerzői regisztere közülük 18-at jegyez, ezen belül a Nagy Miklós-hagyatékban lévő és meg is jelent fotók kilenc fotográfushoz köthetők (Bleyer Aladár, id. Divald Károly, Gondy és Egey, Goszleth István, Karasotjanov, Kiss Ferenc, Koller Károly, Szuk Géza és a Vértesy testvérek).

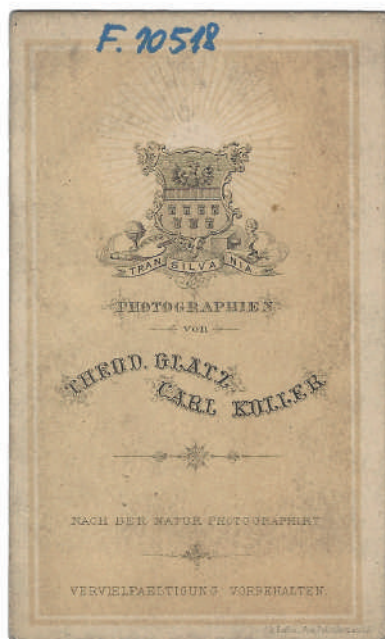
²⁹ A megjelenteken kívül hat fotó kapcsolódik egy-egy cikkhez.

³⁰ A darabszámban nem szerepelnek azok a felvételek, amelyek nem láthatók, vagy a szerzőségük csak feltételezhető.

³¹ F 10546.

³² Réthy Lajos, „Szász községi bíró Erdélyben”, *Vasárnapi Ujság* 15, 12. sz. (1868): 137–138.

³³ F 10518. Glatz Tivadar és tanítványa, Koller Károly 1859 és 1871 között, Glatz haláláig működött közösen műtermet Nagyszébenben. További szakirodalom a Koller Károly képeit bemutató résznel (lásd „Csángók és aszódiai Koller és Borsos műtermeiben”).

1. kép (hátlappal)

Glatz Tivadar és Koller Károly: *Rothbergi bíró fiával*, Nagyszeben, 1867–1868, 5,5 × 8,5 cm albumin pozitív; 6,5 × 10, 5 cm műtermi rektóval és versóval ellátott vizitkép. Megjelent fامتsetre átrajzolt formában: jegyzék 1., Néprajzi Múzeum, F 10518

Szintén korai, pontos időponthoz és eseményhez, szerzőhöz nem köthető négy, 1870 körüli gyulai fotográfia.³⁴ Az első, évszám szerint pontosan datálható felvételek Auerbach Miksa és Letzter Lázár 1872-es sorozata, Koller Károly és Boros József (1874) egyik fotográfiája, illetve Borsos József és Varságh János 1876-os kabinetfotói. A felvételek egy jelentős része az 1880-as évek második felében, többségük az 1890-es években készülhetett, a legkésőbbi datált fotó 1908-as, tehát a képanyag Nagy Miklós 1907-es halála után is gyarapodott. A fotográfiák közül 227 (12) darab kötődik Magyarországhoz és 105 (72) darab a Monarchia más országaihoz és távoli vidékekhez; a bekerülési adatokat figyelembe véve ez az arány 239:177 (57,5 és 42,5%), a selejtezés és hiánykeletkezés leginkább a külföldi anyagot érintette (40%-át). A „hazai” témák – a korszakban az egyik legnépszerűbb, sajtóban publikált képtípus – a népies, néprajzi zsánerképek közé tartoznak. A hagyatékban fontos szerepet kapnak a nemzetiségek (szerbek, ruté-

³⁴ Ismeretlen fotográfustól származó, négy darabból álló sorozat, mely Gyulán élő családokat örökít meg, vallási hovatartozás és nemzetiség szerint (bővebben Bata Tímea, *Műtermi fotózás Békés megyében (1872–1921): Válogatás a Néprajzi Múzeum vidéki fényképészműterméinek gyűjteményéből*. Képtár 4. [Budapest: Néprajzi Múzeum, 2018], 10, 30–32.).

nok, szászok, románok), a viseletet bemutató műtermi (jellegű) zsánerképek és helyszínen készült felvételek. Területileg az egyes, nagyobb darabszámmal rendelkező fotográfusok anyaga dominál (például Kiss Ferenc Debrecen és Hortobágy, Koller Károly és Szinte Gábor révén Torockó, az Adler család szászvárosi és brassói fotói), de alapvetően a korszak néprajzi érdeklődési területének megfelelően a peremvidégekről, elsősorban Erdély területéről származik a felvételek számottevő része. A külföldi témákat bemutató, dokumentáló fotók jelentős része kötődik a Balkán-félszigethez, illetve (a selejtezett állományt is figyelembe véve) Zichy Jenő kaukázusi, ázsiai expedíciójához vagy annak résztvevőihöz, egy kisebb része Hopp Ferenc amerikai utazásához, ezekről a későbbiekben részletesebben lesz szó.

Képtörténetek

A következőkben néhány példán keresztül mutatom be az anyag rendkívüli sokféleségét.³⁵ A válogatással érzékeltetni kívántam a hetilap sűrűn alkalmazott gyakorlatát, mely szerint elmesélte a képek születésének történetét, vagy nyomot kínált egy-egy kép értelmezéséhez. A 19. század végéig a képek a cikkekhez kapcsolódtak, sokszor a lapban megjelent írás a képről szólt (esetenként részletesen leírta a rajta látható viseletet, vagy a képből kiindulva mesélt el egy történetet, néprajzi érdekességet), olykor a következő vagy előző lapszámban utaltak egy-egy fotográfiára, tehát képi illusztráció szöveges magyarázat, értelmezés nélkül nem létezett.³⁶ Ezek az általános megállapítások a Nagy Miklós-hagyatékban lévő, a lapban megjelent felvételekre is érvényesek. A képek többsége azonban nem jelent meg a lapban, az értelmezést azonban erősen meghatározza, hogy a képek többsége a publikálás szándékával érkezett a szerkesztőségbe.

A válogatásban továbbá szem előtt tartottam, hogy érzékeltesse a készítők sokféleségét (szerzők saját képei, hivatásos fotográfusok, vidéki vagy külföldi helyi fotográfusok, felkért fotográfusok, amatőrök, olvasói felvételek), ezért az alábbiakban két nagy blokkban, a hivatásos és amatőr fényképészek szerint különítem el a kiválasztott képeket. Másrészt törekedtem arra, hogy a hazai és külföldi helyszínek egyensúlyban jelenjenek meg. A bemutatott képtörténetek néprajzi vagy fotótörténeti szempontból különleges, egyedi képek, sorozatok; ugyanakkor ezek a szempontok sokszor összefonódnak. A kiválasztást erősítette, ha a fotózás körülményeire, fogadtatására vonatkozó, különösen a „nép” és a fotográfus találkozásáról szóló információ is előkerült. A sajtószerelés lehetőségét megelőző fotografálás egyfelől a parasztság számára eseményt jelentett, másfelől ezek a képek közvetítették a falu világát a hetilap olvasóközönsége, a polgárság számára. A bemutatott történetek példával szolgálnak arra is, hogy a *Vasárnapi Ujság*ban való szereplésnek értéke van, illetve a hetilapban közölt fotók hírként vidéki heti- és napilapokban bukkannak fel.

---

³⁵ Nem térek ki azon egységek bemutatására, amelyeket korábbi publikációk már ismertettek. Ilyenek például: Varságh János 1876-os békéscsabai képei (Bata, *Műtermi fotózás...*, 10–14, 32–35.), Gondy és Egey Amerikába menő hortobágyi csikósait megőrkítő (jegyzék 11, Szabó Anna Viola, *Gondy és Egey fényképeszeti műintézete Debrecenben. A magyar fotográfia forrásai 5.* [Kecskeméti–Debrecen: Magyar Fotográfiai Múzeum–Déry Múzeum, 2008], 66.) felvételei.

³⁶ Bővebben: Tomsics, „A fotográfia a reprodukció korában...”, 50.

Hivatásos fotográfusok

A korabeli sajtó, így a *Vasárnapi Ujság* fontos képszolgáltatói voltak a fővárosi és vidéki fényképészek, egy részüktől a lap rendszeresen kért vagy kapott anyagokat, más részük az újság saját tudósítójaként működött. Egy-egy országosan elismert fotográfus felvételeinek közlése presztízst jelentett a lap számára. A hivatásos, műteremmel is rendelkező fényképészek számos portrét, közéleti tevékenységhez kötődő felvételt, majd kvázi riportképet készítettek, emellett a korszak kedvelt néprajzi fotográfiai műfajába tartozó genre-, avagy zsánerképpel is szolgáltak.

„Volkstrachten aus Ungarn”

A hagyatéék egy különleges sorozata az aradi műtermet üzemeltető Auerbach Miksa (Max) és a korszakban szegedi, kassai, temesvári érdekeltséggel rendelkező Letzter Lázár³⁷ együttműködéséből született „Volkstrachten aus Ungarn” népviseleti sorozat 20 darabja.³⁸ A közös vállalkozás az 1873-as bécsi világkiállítás magyarországi megjelenéséhez köthető, amelynek előmunkálatai már az előző évben folytak. A *Fővárosi Lapok* 1872. augusztus 13-ai számában olvashatjuk: „Auerbach Miksa aradi fényképirót a kormány megbízta, hogy magyar, német, bolgár, román, szerb népviseletekről fényképeket készítsen a világkiállítás számára.”³⁹ Az *Allgemeine Illustrirte Weltausstellungs Zeitung* e hónap végén szintén a minisztériumi megbízásból a világkiállításra készülő Auerbach népviseleti fotográfiai tudósít, felsorolva csoportképei készítésének helyszíneit és témáit is (románok Lippa és Karánsebes vidékéről, bolgárok Vinga környékéről, magyarok Szegedről és Makóról, illetve szerbek Versegről és Kikindáról).⁴⁰ Október végén a *Szegedi Hírlapban* már kettejük közös munkájáról írnak: „A bécsi világkiállításon hazánk minden vidékének népviseletei is be lesznek mutatva fényképeken. E fényképek kiállításával Letzter szegedi és Auerbach aradi jóhirű fényképészek vannak megbízva, kik e célból működésüket már megkezdték.”⁴¹

³⁷ Letzterről bővebben: T. Knotik Márta, *Fényírók és fényirdák Szegeden (1859–1913)* (Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 2009), 54–76.

³⁸ F 10488–F10490, F 10508, F 10510, F 10514, F 10515, F 10524, F 10526, F 10531, F 10532, F 10549–F 10555, F 61397, F 61402. 1930-ban Balogh Rudolf ajándékként került be még egy, sokáckoról készült vizitkártya a bécsi műterem versójával, az előlapon népviseleti sorozat megjelenése nélkül (F 61939). A felvétel más elrendezésű, színezett, 24,5 × 29,5 cm-es, Letzter Lázár műtermi jegyével ellátott változata (F 325014) egy több, színezett darabból álló sorozat része. Letzter színes sorozatáról bővebben Fogarasi Klára, *Színes néprajzi fotók: Autokróm felvételek a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből*. KépTár 1. (Budapest: Néprajzi Múzeum, 2004), 9–10.; Farkas Zsuzsa, „Rés a pajzson» – A Ferenc József Csatorna ábrázolásának forrásai”, in *„Képes világ”...*, 167–190.

³⁹ „Vidéki rövid hírek”, *Fővárosi Lapok* 1872. aug. 13. 9, 184 sz. (1872): 800.

⁴⁰ „Ungarn und Siebenbürgen”, *Allgemeine Illustrirte Weltausstellungs Zeitung*, 1. köt., 15. sz. (1872): 174–175. Auerbach fotóiról: 175.

⁴¹ „A bécsi világkiállításon”, *Szegedi Híradó*, 1872. okt. 30. 11, 130. sz. (1872): 2. Korábban: „Letzter jeles fényképészünk a város szebb részeit fényképezi a bécsi világkiállítás számára. E fényképek azonban helyben, Burger és Dörner könyv- és írószerkereskedésökben is kaphatók lesznek.” („Letzter jeles fényképészünk”, *Szegedi Híradó*, 1872. aug. 25. 11, 102. sz. [1872]: 3.)

Auerbach a bécsi fényképészeti társaság tagjaként részt vett az 1873-as kiállítás előkészítő munkájában.⁴² A kiállításon mindketten szerepeltek,⁴³ hogy pontosan milyen fotográfiákkal, arról részleges adatokkal rendelkezünk. Letzter zsánerképeket és szegedi városképeket állított ki, míg Auerbach a „Néprajzi tanulmányok” megnevezéssel kiállítási „értékelő diplomát” kapott.⁴⁴ Az 1872-es híradásokban szereplő országos fotózás teljes anyagát a múzeumi gyűjtemény és az 1873-as kiállítás kapcsán megjelent sajtó-illusztrációk sejtetik. A kiállításról megjelent korabeli írások képi anyaga és a hagyatékban lévő képek közti kapcsolat közvetve kimutatható. A szerzőséget illetően a két fotográfus neve nem mindig különíthető el (például Auerbach kapcsán tudósítottak vingai fotózásáról, több képet azonban Letzter jegyez innen). A *Képes Kiállítási Lapok*ban legalább öt, az osztrák kiadású *Allgemein*ében legalább két kép köthető a sorozathoz. A világkiállítás említett kiadványaiban közölt ábrázolások közül négy darab rajzos formában a *Vasárnapi Ujság* számaiban is megjelent, ám itt sem szerepeltetik a fényképész(ek) nevét, sem kapcsolatukat a kiállítással. Letzter és/vagy Auerbach nevéhez köthető fotók alapján készültek a korabeli kiadványokban megjelent következő metszetek: vend férfiről (Muraszombat környékéről),⁴⁵ sokacokról készült képek (háromféle metszet),⁴⁶ drótos tótok,⁴⁷ románok⁴⁸ és délvidéki nők.⁴⁹ A *Vasárnapi Ujság*ban egy drótos tótokról ké-

⁴² „Die Photographische Gesellschaft in Wien: Protokoll der Plenarversammlung vom 6. Februar 1872”, *Photographische Correspondenz*, 9, 93. sz. (1972): 51–53, 51.

⁴³ A *Budapesti Közlöny*ben mindketten szerepelnek a világkiállításra jelentkezők névsorában: Auerbach: „Világkiállítás: A bécsi világkiállításra Magyarországból jelentkező kiállítók névsora”, *Budapesti Közlöny* 1973. jan. 29. 7, 23. sz. (1872):191.; Letzter Lázár: „Világkiállítás: A bécsi világkiállításra Magyarországból jelentkező kiállítók névsora”, *Budapesti Közlöny* 1973. márc. 5. 7, 43. sz. (1872): 447–449, 449. Érdekes adalék, hogy Auerbach nevével csak a Bécsben kiadott kiállítási katalógusban találkozhatunk a magyar kiállítók között, ahol Letzter is szerepel (*Welt-Ausstellung in Wien 1873. Officieller General-Catalog* [Bécs, 1873], XII. csoport, 204.) a hazai, német nyelvű katalógus csak Letztert jegyzi kettejük közül (*Ungarn auf der Wiener Weltausstellung 1873*. [Budapest, 1873], XII. csoport, 169.)

⁴⁴ „Die Photographie auf der Weltausstellung 1873”, *Photographische Correspondenz* 10, 107. sz. (1873): 83–92, 91.

⁴⁵ „Vend vendéghivogató”: kapcsolódik F 10508 – Auerbach és Letzter, és későbbi színezett változata F 325015 Letzter Lázár. Metszete megjelent: 1. „Vend leánykérő”, *Képes Kiállítási Lapok* (első folyam), 11. sz. (1873):130, (szöveg: 125.); 2. „Vend vendéghivogató”, *Vasárnapi Ujság* 20, 23. sz. (1873): 276. (lakodalomi szokás leírásával).

⁴⁶ „Sokácok” – kapcsolódik a bécsi sorozat hagyatékon kívüli darabjához (F 61939) és az 1876-os színezett sorozathoz (F 325014): *Allgemeine Illustrirte Weltausstellungs Zeitung* 4. köt., 10. sz. (1873): 156. (szöveg 151.). Feltehetően egy ugyanekkor készült fénykép alapján: 1. „Sokácnők”, *Képes Kiállítási Lapok* (első folyam), 14. sz. (1873): 166. (szöveg 160.); 2. „Bucsura menő sokác nők”, *Vasárnapi Ujság* 20, 24. sz. (1873): 288. (szöveg 287–288.); egy sokác családot ábrázoló rajz, melynek előképe feltehetően ugyanennek a sorozatnak a része: „Sokác család (fénykép után)”, *Vasárnapi Ujság* 20, 45. sz. (1873): 536. (szöveg 535–538.).

⁴⁷ „Drótos tót” – 1. *Képes Kiállítási Lapok* (első folyam), 22. sz. (1873): 262.; 2. „A drótos tótok”, *Vasárnapi Ujság* 20, 30. sz. (1873): 360. (szöveggel) (bővebben: Farkas, „»Rés a pajzson«...”, 176.).

⁴⁸ „Magyarországi oláhok”, *Képes Kiállítási Lapok* (első folyam), 22. sz. (1873): 262.

⁴⁹ *Allgemeine Illustrirte Weltausstellungs Zeitung* 4. köt. 10. sz. (1873): 156. (szöveg 151.) – az alakok a Letzter Lázár által jegyzett Ferenc József-csatorna albumának (1876) egyik képén is láthatók (sárköziek, valószínűleg zengővárkonyiak) (Farkas, „»Rés a pajzson«...”, 178. – 15. kép).

szült cikk hivatkozik arra, hogy kapcsolódik a bécsi világkiállításához, Auerbach és Letzter neve is szerepel a *Képes Kiállítási Lapok*ban a drótos tót és oláh fotók esetében.⁵⁰

A Nagy Miklós-hagyatékban őrzött felvételek többsége tehát az 1872-es megbízás alkalmával készülhetett, többek között (ahogy ismertek Letzter más, forgalomba került felvételei)⁵¹ a bécsi műteremben árusíthatták őket, mely 1872 és 1879 között működhetett, kisebb-nagyobb megszakításokkal.⁵² A közös hátlappal készült sorozat két méretben (kabinet és vizit) létezik, a teljes darabszám nem ismert (nem sorszámozott). A múzeumi 21 darab⁵³ témájában nyolc nemzetiségi csoportot ölel fel.⁵⁴ 10 fénykép készült külső helyszínen, 11 darab háromféle műtermi festett háttérrel (2. kép) (ebből az egyik Letzter Lázár 1871-es felvételén is látható). A fennmaradt felvételek lefedik a hírből közölt nemzetiségeket, a helyszínek többsége Aradról, Bécsbe menet (Auerbach), Szegedről vagy Kassáról, Temesvárról (Letzter) megközelíthető volt. Amennyiben a múzeumi nyilvántartásba vett és az egyéb korabeli publikációkban szereplő helységneveket és képeket összevetjük, a fotográfusok legalább 21 településen megfordultak. Az ország sokféle népviseletét bemutató fotók kitüntetett szerepet kaptak⁵⁵ a világkiállításon a nemzeti háziipar dokumentációs eszközeként. Számos jel mutat arra, hogy a fotó-sorozat összefügg a Rómer Flóris és Xántus János által összeállított nemzeti háziipari gyűjtemény gyűjtőpontjaival, mindennek feltárása további kutatómunkát igényel.⁵⁶

---

⁵⁰ „A magyar osztályban a kitömött alakokból van összeállítva a honvédcsoport, itt továbbá a gazdag és változatos népviseleti kiállításon kívül fényképekben vannak az országot lakó sokféle népfajok bemutatva. Ily fényképek igen sikerültek – vannak *Kollertől*, többnyire erdélyi szászok és románok. Auerbachtól és Letztertől kinek képei közül való múltkori »drótos tót«-unk s mai számunk *Magyarországi oláh«-jai.*” (*Képes Kiállítási Lapok* [első folyam], 23. sz. [1873]: 267.)

⁵¹ Például Farkas, »Rés a pajzson«...” A vend, a baranyai és bácskai fotók alapján sejthető, hogy Letzter korábban elkészült képei is szerepelnek a világkiállításon megvásárolható sorozatban.

⁵² A sorozat rektóin a Tuchlauben 18. cím szerepel, Auerbach a *Neues Wiener Blatt* 1873-as évfolyamában német és angol nyelven többször hirdeti bécsi és aradi műtermét, felhívva a figyelmet arra, hogy angolul is beszél. („Hirdetések”, *Neues Wiener Blatt* 1873. ápr. 27. [28]: hátsó borító). A fennmaradt versók alapján egy ideig (vagy egy időszakban) Auerbach egyedül üzemeltethette a bécsi műtermet, illetve volt egy másik címen szereplő műterme is. 1874-ben Auerbach Graben 23-as szám alatt hirdeti magát fényképészként és olcsó fényképészeti kellékek közvetítőjeként: „Atelier-Verkauf”, *Photographische Notizen* 10, 114. sz. (1874): 96.

⁵³ Lásd a 38. lábjegyzetet.

⁵⁴ Vinga környéki bolgárok, Lugos vidéki románok, csomádi és ambrusfalvi szlovákok, Muraszombat környéki vendek, siklovai cigányok, bács-szentiváni svábok, sokácok, bácskai rusznyákok (ruszinok) összesen 14 képpel, a további hét fotográfián magyarok láthatók (Vajszlóg, Nagylak, Szeged, Kisjenő, Makó, Rábaköz).

⁵⁵ „A magyar közoktatásügyi minisztérium becses kiállítását ethnographiai tárgyakkal is fogja szaporítani. A népviseletek, melyeknek tarkaságára és különféléségére nézve Magyarország rendkívül gazdag – utánzott emberi alakokban és fényképekben lesznek bemutatva. A fényképeket jeles fényképészek a hely színen vették föl s ezek után adjuk mi a leánykérő rajzát” – olvashatjuk például a vend kép kapcsán (*Képes Kiállítási Lapok* [első folyam], 11. sz. [1873]: 125.).

⁵⁶ A sorozat kiegészítő információival, a sajtóban megjelent képek adataival kapcsolatban köszönöm Farkas Zsuzsa, D. Gebauer Hanga, Lackner Mónika és Tomsics Emőke segítségét.

2. kép (hátlappal)

Auerbach Miksa és Letzter Lázár: *Rábaközi magyarok, beállított jelenet*, Győr vármegye, 1872, 10,5 × 13,5 cm albumin pozitív; 11 × 16 cm műtermi rektóval és versóval ellátott kabinetkép.

A „Volkstrachten aus Ungarn” sorozat egy darabja, a helyszínen két kép is készült. Néprajzi Múzeum, F 10551

Csángók és aszódiak Koller és Borsos műtermében

A korai népviseleti képek készítői közül Glatz Tivadar (1818–1871) és Koller Károly (1838–1889) munkássága a legismertebb és leginkább feldolgozott, felvételeik a korabeli sajtóban és képeslapok formájában is népszerűek voltak.⁵⁷ A gyűjtemény legkorábban publikált fotója kettejük együttműködésének idejéből származik (lásd 1. kép). Borsos Józseffel kiegészülve a fotográfusok négy műtermi formációjának (Glatz Tivadar, Glatz Tivadar és Koller Károly, Koller Károly és Borsos József, Koller Károly) anyagát

⁵⁷ A Néprajzi Múzeumban található Glatz- és Koller-fotókat tartalmazó albumról (F 297769–F 297873): Fogarasi Klára, „Az akvarelltől az emlékfotográfiáig”, *Néprajzi Értesítő* 79 (1997):141–156, 144–146.; Glatz Tivadarról Farkas Zsuzsa, „Borsos József fényképeinek feldolgozásáról”, in *Borsos József festő és fotográfus (1821–1883). Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2009. június 19. – október 25.*, szerk. Veszprémi Nóra és Szűcs György (Budapest: Nemzeti Galéria, 2009), 119–123.; Klein, Konrad, „Foto-Ethnologen. Theodor Glatz und die frühe ethnografische Fotografie in Siebenbürgen”, *Fotogeschichte* 27, 103. sz. (2007): 23–46.; Koller Károlyról Kővári Ilona Ágnes, „Koller Károly fényképész (1838–1889) élete és munkássága”, *Folia Historica* 8 (1980): 79–100.

tartalmazza a hagyaték.⁵⁸ Koller az 1873-as bécsi világkiállításon a Beszterce környékén élőkről készített chromotípiáival⁵⁹ és százsz viseleti képeivel sikereket ért el, a *Vasárnapi Ujság*ban is publikálási lehetőséget kapott.⁶⁰ A kiállítás utáni évben Borsos József a fővárosba hívta, együttműködésük rövid életű volt, 1875-ben Koller saját műtermet nyitott Budapesten. A közös versókon látható, sorszámokkal ellátott, nyomtatott, német nyelvű címek arra utalnak,⁶¹ hogy árusítás, kiállítás vagy közlés céljából külföldre is küldtek példányokat, illetve egyes besztercei hátterek, tematikák is felismerhetők a budapesti jeggyel ellátott kabinetfotókon. A Borsos–Koller-együttműködés eredményeként született, csángókat ábrázoló fotó⁶² születésének körülményeiről olvashatunk az újság hasábjain. A fotó alapján készült rajz 1875. január 3-án, az év első számának címlapján jelent meg, László Mihály bukovinai származású tanár „Bukovinai magyarok” című írása magyarázza a felvételt. A képen szereplők (Drusbáczky György lelkész Józseffalváról, Várda János bírós, Mezey János esküdt) előző év novemberében látogattak Budapestre, többek között adománygyűjtés céljával: „küldöttség levétette magát Borsos és Koller műtermében, s a fényképek fele jövedelmét szintén az építendő iskolákra szentelik. Képünk a csinos fénykép alapján készült”⁶³ – ezt követi a képen szereplők öltözetének és személyének részletes leírása. Koller budapesti önállósodása után készült, aszódiakat ábrázoló fotókkal⁶⁴ kapcsolatban is kiegészítő adatokkal szolgál a lap. 1888-ban „A király-lány tejtestvére” című cikk illusztrációjaként jelentek meg, mely Mária Valéria szoptatós dajkájának, Juhászné leányának menyasszonyságáról ad hírt, egyben leírva a fényképek készítésének körülményeit:

„Egy aszódi gazda jómódú fia viszi ez ősszel az oltár elé. Természetes, hogy az örvendetes családi eseményt illő tisztelettel adták tudtára a királyasszonynak és Mária Valéria főhercezkisasszonynak is, a kinek nevében a felséges asszony magyar társalkodónője, Ferenczy Ida kisasszony válaszolt, azt is megírván nekik, hogy ránduljanak föl a fővárosba, keressék föl Koller Károly tanár úr fényképészeti műtermét s vételessék le magukat úgy a fiatal pár, mint az örömanya s küldjék föl arczképüket a királyasszonynak. Ugy is cselekedtek, elvivén magukkal a Kollernek szóló levelet is, melyből ez meglepetéssel értesült,

---

⁵⁸ Glatz Tivadartól három (F 10493, F 10511, F 10513), Glatz–Koller-műteremből kettő (F 10512, F 10518), Borsos és Koller versójával öt (részben átfedésben Koller saját besztercei műtermi fotóival–F 10465, F 10492, F 10516, F 61396, F 61409), valamint Koller Károly besztercei műterméből öt (F 10491, F 10557, F 10559, F 61404, F 61404), a budapestiből két (F 61389, F 61393) felvétel.

⁵⁹ Kővári, „Koller Károly ...”, 81–82. Közülük egy, besztercei románokat ábrázoló az Iparművészeti Múzeumból a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe került (R 10540). Bővebben: Tasnádi Zsuzsanna, *Népviseletek és népelet a monarchiabeli képeslapokon* (Budapest: Cser Kiadó–Néprajzi Múzeum, 2013), 187.

⁶⁰ „Erdélyi százsz menyasszony és vőlegény”, *Vasárnapi Ujság* 21, 18. sz. (1874): 275. (rajz 276.).

⁶¹ Például: (F 10492) Borsos–Koller „Nro. 29 Romänische Bauerburschen und Mädchen aus Bistritz in Siebenbürgen. Vorstadt-Bewohner. (Sonntagstracht)”; (F 10491) Koller „4. r No Romänische Bauermächen aus Bistritz in Seibenbürgen. Vorstadt-Bewohner. An der Quelle”.

⁶² Jegyzék 2.

⁶³ László Mihály, „A bukovinai magyarok”, *Vasárnapi Ujság* 22, 1. sz. (1875): 1–3, 3.

⁶⁴ Jegyzék 3.

3. kép (hátlappal)

Koller Károly: *Mária Valéria főhercegnő szoptatója*
dajkája idősebb korában, Juhászné Aszódról, Budapest,
 1888, 10,5 × 14,5 cm celloidin pozitív; 11,5 × 16,5 cm
 műtermi rektóval és versóval ellátott kabinetkép.
 Megjelent: jegyzék 3., Néprajzi Múzeum, F 61393

hogy a vőlegényt, a menyasszonyt és ennek anyját az udvar számlájára kell levennie. [...] A három fénykép másolatát, melyek népviseleti szempontból is érdekesek, ez alkalommal mi is bemutatjuk olvasóinknak.”⁶⁵ (3. kép)

⁶⁵ „A király-kisasszony tejtestvére”, *Vasárnapi Ujság* 35, 37. sz. (1888): 624.

Adlerek

A prágai származású brassói, szászvárosi Adler fotósdinasztia⁶⁶ több tagjának pozitívjai megtalálhatók a hagyatékban. A felvételek rektóin és versóin a műtermi helyszín megjelölések változatosak, kiegészítik a stúdiók működésével kapcsolatos szakirodalmi adatokat.⁶⁷ A dinasztia legidősebb, néprajzi (szász és csángó) viseleteket megőrkítő, színezett képeiről ismert tagjától, a Brassóban, majd időszakosan Budapesten műtermet fenntartó Leopoldtól (1848–1924) hét, szász és csángó viseletben lévő alakokat megőrkítő felvételt őrzött meg a hagyaték. Két, keresztényfalvi szászokról készült felvétel

4. kép

Adler Artúr: *Bobotează (román vízkereszt) a jégoltárral*, Szászváros, Szeben vármegye, 1904, 16 × 11,5 cm zselatinos ezüst pozitív; 25 × 20 cm-es műtermi rektóval ellátott kartonon. Megjelent: „Románok”, *Tolnai Világlapja* 4, 9. sz. (1904): 263–265, 264., Néprajzi Múzeum, F 10469

⁶⁶ Az Adlerekről (Aladár, Alfréd, Leopold, Móric, Viktor): Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839–1916* (Székelyudvarhely: Haáz Rezső Alapítvány, 2001), 88–91.

⁶⁷ A pozitívokon a következő jelölések szerepelnek: Adler – Tusnád, Brassó; Adler – Szászváros; Adler – Brassó, Tusnádfürdő, Szászváros; Adler Alfréd – Brassó, Tusnád; Adler Alfréd – Tusnádfürdő, Szászváros; Adler Leopold – Kronstadt. Ez kiegészíti a szakirodalomban fellelhető adatokat: Alfréd műtermeiként Beszterce, Fogaras és Medgyes szerepel az 1882 és 1896 közötti időszakban (Miklósi-Sikes, *Fényképészek és műtermek...*, 88.), míg a testvérek (Aladár, Alfréd, Leopold, Móric) által üzemeltetett helyszínek Petrozsény (1900–1906), Tusnádfürdő (1900–1906), Szászváros (1900–1920) és Várhegy (1908–1909) (Miklósi-Sikes, *Fényképészek és műtermek...*, 89.).

a *Vasárnapi Ujság* Brassórol szóló,⁶⁸ míg a szerző megjelölése nélkül négy darab László Mihály csángókat bemutató írása illusztrációjaként.⁶⁹

Leopold öccsétől, Alfrédétől (1855–1957) a testvéreivel közösen működtetett műtermek és/vagy saját versóval ellátott műtermekre utaló, románokat ábrázoló 16 felvételtől álló sorozat Bercencén és más helyszíneken készült. A korabeli megjelenések alapján Alfréd egyik fényképész fiához,⁷⁰ Artúrhoz köthető a csupán Adler-rektóval ellátott, szászvárosi vízkeresztet, farsangot dokumentáló 17 fotográfia. Artúr munkásságából elsősorban a Brassó megyei cigányokról készült fotók ismertek. A *Tolnai Világlapjában* 1904-ben megjelent egy írás a románok vízkereszt-i hagyományairól, a képeket Adler Artúr fotóiként jelölik (közülük három a hagyaték része, 4. kép).⁷¹ A román házszentelőket műtermi környezetben megörökítő felvétel a verzó szerint Adler Alfrédé, tehát lehetséges, hogy apa és fia együtt fotózott, vagy egymástól függetlenül örökölték meg a román görög katolikus szokást.⁷²

Kiss Ferenc

A Debrecenben működő Kiss Ferenc (1857–?) festő, fényképész⁷³ a város életének, építészeti életének, a Hortobágnak és a pásztoroknak a dokumentátoraként ismert. A hagyatékban 23 darab, műtermi jelzéssel vagy szignóval ellátott fénykép biztosan, ezenfelül négy minden bizonnyal a nevéhez köthető, többségük Debrecenben, környékén és a Hortobágyon készült, egy váci és egy budapesti kivétellel (5. kép). A hagyatékban lévő fotók egy része a *Vasárnapi Ujság*⁷⁴ mellett az *Új Időkben*⁷⁵ jelent meg. A *Vasárnapi Ujságban* a szántásról közölt képénél Kiss munkáiról is írnak:

„Régi szokásaink az utóbbi pár évtized alatt rendkívül gyorsan vetkőznek ki eredetiségükből, egyre jobban színtelenednek, halványodnak, sok meg már épen feledésbe ment. Tán még legtöbb megmaradt a régi idők hagyományaiból az Alföld némely részén, nevezetesen Debreczenben. De ki tudja, meddig lesznek még ezek a fenmaradt érdekességek is életben. S ennek tudata indította Kiss Ferencz fényképészt és festőt is arra, hogy a debreczeni népelet különféle megnyilatkozásairól fényképfelvételeket készítsen, a melyekből egy sorozatot a párisi nemzetközi kiállításon is bemutatott volt. Ezek közül egyet, mely szántási jelenetet ábrázol, ezúttal mi is közlünk. Feltűnő itt az, hogy a kocsis nem a lovak

---

⁶⁸ Jegyzék 8.

⁶⁹ Jegyzék 5.

⁷⁰ Adler Alfréd három fia, Artúr, Oszkár és Viktor is fotográfus volt.

⁷¹ „Románok”, *Tolnai Világlapja* 4, 9. sz. (1904): 263–265. (F 10466, F 10469, F 10487).

⁷² A szerzőségi adatok tisztázását nehezíti, hogy Adler Artúr 1910-ben és 1911-ben (tkvsz. 1910/1552 és tkvsz. 1911/1716) 267 üvegnegatívot adott át a Néprajzi Múzeumnak, melyek saját és édesapja felvételei, részben a hagyatékban található pozitív képek negatívparjai.

⁷³ Bővebben Szabó Anna Viola, „»Sorsunk nézzük, ha egymást nézzük mi...«», *Ady Endre debreceni fényképei*”, *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2007* (Debrecen: Déri Múzeum, 2008): 217–228, 217–220.

⁷⁴ Baki Péter Kisstől 1895 és 1904 között 42 darab felvételt jegyez (Baki, *A Vasárnapi Ujság...*), a múzeumi hagyatékban hét megjelent felvétele van: jegyzék 17, 18, 19, 21.

⁷⁵ Kiss Ferenc életének, fotóinak megjelenésével és datálásával kapcsolatban köszönöm Szabó Viola Anna segítségét. Az *Új Időkben* megjelent vagy az ottani megjelenésekhez köthető fotók: F 10566, F 10569, F 10573, F 10578, F 10579, F 10583, F 61412, F 61419.

5. kép

Kiss Ferenc: *Állatsereglet (mutatványosok) zenekara, a háttérben a zenekar sátra és festett ponyvái, Debrecen, Hajdú vármegye, 1903, 15 × 10,5 cm zselatinos ezüst pozitív; 21 × 16 cm díszített kartonon, ceruzával szignálva. Néprajzi Múzeum, F 10582*

mellett halad, hanem a hátulsó »nyerges«-en ülve hajt, a mely szokás nagyon különösnek tetszik mindenkinek, a ki először kerül Debreczenbe, vagy a szomszéd hajdúvárosokba, a hol a nyeregből való hajtás még divatban van.”⁷⁶

Kiss a századfordulón a *Vasárnapi Ujság* egyik legtöbbet publikáló fotósai közé tartozott. Karrierjét megtörte, hogy pénzhamisítási botrányba keveredett,⁷⁷ ennek kapcsán személyéről is írnak:

„Kiss Ferenc fényképész érdekes alak. Azelőtt Debrecen városában élt s ott mint mozgófényképész a város egyik eredetisége volt sajátos külsejével. Tréfás kedvű újságírók ugyanis bebeszélték neki, hogy jellegzetes sas-orrával s markáns vonású fejével tökéletes Rákóczi-fej, csak a hajviselete nem megfelelő. Azóta Kiss nem nyiratta le a haját, hanem hosszan, Rákóczi-módra, fürtös csigákba szedve viselte azt. A Hortobágyról csinált felvételei s életképei képes levelezőlapjai révén országgszerte ismeretesek. Mint ügyes fényképész éppen jó felvételei révén került a fővárosba s hétről-hétre hoztak tőle aktuális fölvételeket képes lapjaink.”

⁷⁶ „Debreczeni szántók: Kiss Ferenc fényképe”, *Vasárnapi Ujság* 48, 13. sz. (1901): 207–208, 207.

⁷⁷ „Leleplezett bankógár”, *Pesti Hírlap* 26, 256. sz. (1904): 9.

Kiss 1903-ben telepedett le a fővárosban, később visszatért Debrecenbe. A fényképész a Néprajzi Múzeummal is kapcsolatban állt, többek között a Nagy Miklós-hagyatékban lévő felvételek egy-egy másik kópiáját is átadta az intézménynek 1908-ban.⁷⁸

A násznagy – Goszleth István

A hetilap kedvelt témája volt a királyi család tagjainak kiruccanásairól szóló tudósítás, többször fényképészek bevonásával. Egy ilyen eseményhez kapcsolódik Goszleth István 1898-as felvétele:

„Lapunk legutóbbi számában megemlékeztünk róla, mily megtisztelésben részesített József főherceg az alcsuthi uradalmához tartozó Dobozon három egyszerű földműves házaspárt. Bereczki István, Horváth István és Dobozi Ferencz ugyanis aranylakodalmukat tartották s József főherceg vállalta el a násznagyi tisztet. Magyar ruhában, bokrétás pörge kalappal fején s tarka szalagokkal díszített násznagyi bottal kezében jelent meg az aranylakodalmassokkal a dobozi ref. templomban. Az esküvő után a főherceget násznagyi

6. kép

Goszleth István: *Hármas aranylakodalom* (Bereczki István, Horváth István, Dobozi Ferenc), középen József főherceg násznagyként, Alcsútdoboz, Fejér vármegye, 1898, 25 × 17,5 cm zselatinos ezüst pozitív; 26,5 × 21,5 cm-es műtermi rektóval ellátott kartonon (vágott). Megjelent: jegyzék 14., Néprajzi Múzeum, F 61424

⁷⁸ Tkvsz. 1908/1380, F 9095 – F 9153 felvételek, köztük F 9098 párja F 10567, F 9116 párja F 10578.

ruhájában az aranylakodalmas párokkal s az eskető Nyikos Lajos ref. lelkeszszel együtt lefényképezte Goszleth budapesti fényképész, s e főlvetel másolatát mai számunkban mi is bemutatjuk.”⁷⁹ (6. kép)

A múzeumi nyilvántartásban a felvétel „sváb lakodalom résztvevői, köztük Ferenc József” megnevezéssel szerepelt, a *Vasárnapi Ujsággal* való „összeolvasás” jelen esetben is pontosította a gyűjteményi adatokat.

A matador

1904-ben Budapesten először és utoljára tartottak bikaviadalt. Számos heti- és napilap beszámolt az Állatkert által szervezett eseményről, többek között a *Vasárnapi Ujság* is:

„A tulajdonképeni hőse az arénának ő. Hazájában hírneves, kényeztetett, dúsan fizetett kegyencze a népnek; divatos, mint egy primadonna s társaságát a legelőkelőbb körök keresik. A hozzánk érkező Pouly fils régi toreadorcsalád leszármazottja. A bikaviadalnak ősi vadsága helyett Pouly fils a francia elegancia ízléses formáját vitte játékába s vérontás helyett az ügyesség villámszerű változásait mutatja be a közönségnek.”⁸⁰

7. kép

Erdélyi Mór: *Poly Fils matador csoport vezetője, Abrosie Boudin teljes díszben*, Budapest, 1904, 10 × 17,5 cm celloidin (?) pozitív. Megjelent: jegyzék 27. Néprajzi Múzeum, F 342889

⁷⁹ F 61424 képről: „József főherceg mint násznagy”, *Vasárnapi Ujság* 45, 34. sz. (1898): 584–585, 584. Bővebb híradás: „József főherceg mint násznagy”, *Vasárnapi Ujság* 45, 33. sz. (1898): 568–569. A magyar sajtóban és köznyelvben legtöbbször csak József főhercegnek nevezett Habsburg-Lotaringiai József Ágost, a későbbi kormányzó, Alcsúton született, 1872-ben.

⁸⁰ -r. „Bikaviadal”, *Vasárnapi Ujság* 51, 22. sz. (1904): 374–375, 375.

A fiatalember, Abrosie Boudin (1874–1965) 1904-ben a Pouly Fils néven működő ma-tadorcsapat élén, a Pouly-torreádordinasztia vezetőjeként érkezett a fővárosba. A hagyatékban található fotósorozat⁸¹ egy darabja a *Vasárnapi Ujság*ban is megjelent,⁸² a fényképész megjelölése nélkül (7. kép). A háttérben látható festett dekoráció alapján a jelöletlen fotográfiát a korszak egyik legtöbbet foglalkoztatott, a hetilapban is rendszeresen publikáló fényképésze, Erdélyi Mór (1866–1934) készítette.⁸³

A Balkánról

A nem hazai eseményekhez, újsághírekhez tartozó felvételek a hagyaték jelentős részét teszik ki. Ahogy volt már róla szó, ezek egy részét kiselejtezték, illetve hiányként szerepelnek. A leltárkönyv mégis képed ad az eredetileg bekerült sokszínű, sokfelől származó anyagról. A hagyaték unikális része a Balkán-félsziget több, úttörő és jelentős fotográfusának anyaga, melyből a hetilapban alig pár darab jelent meg. Ilyen például az olasz származású Pietro Marubbi (1834–1903), az albániai Scutariban (ma Shkodra) 1858-tól működő fotográfus 10 felvétele, melyen albán nőket és harcosokat (8. kép) láthatunk, feltehetően az 1870-es évekből.⁸⁴ A szófiai székhelyű D. A. Karastojanov (Anastas Karastojanov fia, Dimitar [1856–1919]) felvételeit közli és írja le részletesen Strausz Adolf Bulgáriáról szóló írása,⁸⁵ a képek egyike a múzeumba került.⁸⁶ Strausz Adolf (1853–1944) közgazdász, néprajzkutató többször járt gyűjtőúton a Balkán területén, számos írása jelent meg ezek kapcsán a *Vasárnapi Ujság*ban és másutt, ő maga is készített amatőr felvételeket. Említésre méltók a horvát népviseletet dokumentáló Ivan Standl (1832–1897) zágrábi fotográfus műtermi vitzképei,⁸⁷ melyekhez hasonló felvételekből összeállított sorozatot közöl az újság 1883-ban „Horváth népalakok” címmel.⁸⁸ A varasdi származású, később Belgrádban letelepedő Milan Jovanović (1863–1944) műterméből hasonló, szerb női viseleteket bemutató felvételek⁸⁹ származnak. Letzter Lázár belgrádi működésének idejéből a gyűjtemény

---

⁸¹ F 342887–F 342889.

⁸² Jegyzék 27.

⁸³ Az Állatkert által szervezett eseményen Boudin is színre lépett, azonban megsérült, pár nappal később állhatott újra bika elé. Országos szintű beharangozását követően a viadal – a hazai közönség számára idegen műfaj (holott több hír is született arról, hogy magyar bikákat vonnak be a programba) és a főszereplő sérülése miatt – népi paródiák forrásává vált. Például: „Végül egy szenzációs mutatvány következett: bikaviadal Pouly Fils viador felléptével. Először is előállott egy feketére suvikszolt szerezsen és jelentette, hogy mély sajnálatra a bika megbetegedett s így kénytelenek a viadalt egy számmal megtartani. Megkezdődött aztán a mulatságos viadal. A Pouly-nak kinevezett bohócruhás ur és egy kitűnően maszkirozott csacsi meg is jelenlek a színpadon és fürge ugrándozásaiikkal hőttra nevetették a közönséget.” („Nőegyleti rózsza- és cseresznyeünnepély”, *Szatmár-Némedi* 9, 41. sz. [1905]: 1–2, 2.)

⁸⁴ F 61427, F 61428, F 342868–F 342875. A Marubbi-dinasztia fotográfiáinak múzeuma is van, online gyűjteménnyel, Marubi Virtuális Múzeum – Archívum: <http://marubi.gov.al/asp/Home.aspx?>

⁸⁵ Strausz Adolf, „Bulgáriából”, *Vasárnapi Ujság* 38, 20. sz. (1891): 318–319, kapcsolódó képek: 316–317.

⁸⁶ F 342877–F 342879, jegyzék 6.

⁸⁷ F 10499–F 10502, F 10504–F 10507. F 10499-es képen ceruzás felirat: „Eredeti nagyság csütörtökre.”

⁸⁸ „Horvát népalakok”, *Vasárnapi Ujság* 30, 38. sz. (1883): 615–616.

⁸⁹ F 342880–F 342882.

8. kép (hátlappal)

Pietro Marubbi: *Albán férfi hagyományos viseletben, fegyverrel*, Scutari (Skodra), Bulgária, 1870-es évek (?), 10 × 14 cm albumin pozitív; 11 × 16 cm-es műtermi rektóval és versóval ellátott kabinetkép. Néprajzi Múzeum, F 342868

9. kép

Singer József: *Cigányvajda és felesége*, Újvidék (?), Szerbia, 1890-es évek, 19 × 25 cm celloidin (?) pozitív, kartonon „Singer J. Hoffotograf Neustaz” szárazpecséttel. Néprajzi Múzeum, F 61420

öt képet őriz,⁹⁰ a szerb szakirodalom Belgrádban 1880 és 1895 között, feltételezhetően megszakításokkal tart nyilván műtermeket két címen Letzter neve alatt.⁹¹ A makói származású, majd Újvidéken műtermet nyitó, magát „montenegrói udvari fényképész”-ként hirdető Singer Józseftől (1851–?)⁹² a hagyatékban számos szerb, egyházi vonatkozású kép található, a *Vasárnapi Ujság* is sok felvételét közölte ebben a témába. Egyik különleges fotográfiáján egy feltehetően Újvidék környéki cigányvajdát és feleségét örökítette meg (9. kép).

Amatőrök felvételei

A *Vasárnapi Ujság* a kezdetektől törekedett arra, hogy az egyes, táj- és népleírásokhoz, néprajzi szakosok bemutatásához a szerzőktől kérjen saját vagy mástól származó képet. Emellett az olvasóktól is szívesen fogadott illusztrációs anyagot. A 19. század végére a fotóamatőrök felvételei egyre fontosabb szerephez jutottak.⁹³ A megjelent felvételek készítőinek nevét a lap feltüntette, a múzeumi korpusz a *Vasárnapi Ujság*ban nem publikált képeinek feldolgozása során számos, korábban ismeretlen, „amatőr” fényképészhez köthető fotót sikerült szerzőhöz rendelni. A kiválasztott példák két egységre oszthatók: az egyikben néprajzkutatók, az etnográfiai témák iránt érdeklődő értelmiségiek felvételei, a másikkban távoli vidékekre eljutó expedíciók, utazások résztvevőinek, hivatnokokainak fényképei szerepelnek.

Lehoczky Tivadar / Liedermann József

1855-től a *Vasárnapi Ujság* rendszeres szerzőjeként többek között Bereg megye néprajzi, nemzetiségi életét rögzítette Lehoczky Tivadar (1830–1915).⁹⁴ Lehoczky egyetlen cikkéhez sem mellékelte fotográfiát, annak ellenére, hogy az 1900-as évekig aktívan publikált a lapban. A hét beregi felvétellel (10. kép) kapcsolatban, melyeken aláírása olvasható, kérdések merülnek fel, mivel Liedermann József munkácsi mérnök neve is szerepel rajtuk.⁹⁵ Lehoczky Tivadarnak saját gyűjteménye volt, feltételezhetően emiatt került a pozitív képekre a szignója, a felvételeket Liedermann készíthette. A foto-

⁹⁰ F 10601, F 10616, F 10617, F 342866, F 342867 – műtermi portrék. Letzter 1880-ban indult egyik külföldi tanulmányútjára, 1882-ben tért vissza a városból Szegedre.

⁹¹ A múzeumban őrzött felvételeken cím nem szerepel. Miroslav Aleksandrič, *Atelje Lazar Letzter. Foto Muzej. Virtuelni muzej srpske i svetske fotografije* (Beograd: FotoMuzej, 2012).

⁹² Ózer Ágnes, „Volt egyszer egy Újvidék 138. Az újvidéki zsidóságról”, *Magyar Szó* 2016. aug. 16. Hozzáférés: https://www.magjarszo.rs/hu/3136/vajdasag_ujvidek/151632/Volt-egyszer-egy-%C3%9A-vid%C3%A9k-138.htm.

⁹³ Az amatőrök és a sajtóillusztráció kapcsolatáról bővebben: Tomsics, „Az eseményképtől...”, 207–214.

⁹⁴ Foglalkozását tekintve főügyész, de néprajzkutatóként, régészként és történészként is számon tartják, kutatási területe elsősorban Bereg vármegye és Munkács környéke volt. A Néprajzi Múzeum Kéziratgyűjteményében több munkája megtalálható, illetve a tárgygyűjtemény is gyarapította.

⁹⁵ Az aláírások mellett két fotó hátulján „Lehoczky Tivadar Munkács” – valószínűleg – tulajdonosi pecsét olvasható, négy fotó hátulján „Liedermann J. Munkács 1888 Építész-Mérnök Bau-Ingenieur”. Ez utóbbi szerzőségét erősíti a képeken látható L. J (?) monogram. F 10519, F 10520, F 10527–F 10530, F 10538.

10. kép

Liedermann József: *Magyarokról készült csoportkép*, Rákos, Bereg vármegye, 1880-as évek, 13,5 × 10 cm celloidin pozitív; 11 × 16 cm-es kabinetkép. A kép hátulján Lehotzky Tivadár feljegyzése és aláírása, Liedermann József mérnök pecsétje (1888), a rektón nyomtatva „MUNKÁCS, 1884 UTÁNZÁS TILOS.” Néprajzi Múzeum, F 10528

gráfiákon ruténok, magyarok és németek utcai csoportképei láthatók, a pozitív képeken jegyzett, sokszorosított sorszámozás alapján lehetséges, hogy az 1880-as évek első feléből.

Krekács Júlia és Kovács Géza

A hagyatékban található négy azonos méretű, piros szélű kartonra ragasztott felvétel: három a Somogy megyei Csökölyről, viseletes csoportokról és egy házról,⁹⁶ illetve egy szövésjelenet Hedrehelyről (11. kép).⁹⁷ A Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményében meghatározható a képek üvegnegatív "párjai", a felvételeket Vikár Béla adta át 1899-ben a múzeumnak.⁹⁸ Bár Vikár útjairól többször is közölnek rövid beszámolót, hírt a *Vasárnapi Ujságban*, ezek a képek nem jelentek meg. Azon túl, hogy ily módon a felvételek eredete tisztázódott, a fényképezés körülményeiről és szerzőségéről olvashatunk Vikár Somogy megyei gyűjtőútjáról szóló beszámolójában, így a képek készítésének ideje is egyértelmű.

⁹⁶ F 10588–F 10560.

⁹⁷ F 61413.

⁹⁸ Tkvsz. 283. Csökölyi viselet F 1574 és F 1575, ház F 1569, hedrehelyi szövésjelenet F 1564 leltári számon.

11. kép

Vikár Béláné Kerekács Júlia: *Asszonyok és leány a rokka és szövésék mellett*, Hedrehely, Somogy vármegye, 1889, 17 × 11 cm celloidin pozitív; 18 × 13 cm-es felirattal ellátott kartonon. A képen nyomdai előkészítés nyomai, tussal és fehér fedőfestékekkel. Hátlóján: „Nagy Miklóse” pecsét, kézírással: „Vikár Magyará utca 28 sz II em”. Néprajzi Múzeum, F 61413

„A felsorolt helységek nagyobb részében nők fényképfelvételeket eszközölt, szám szerint 50-en felül,⁹⁹ e fényképek a lakosság viseletét férfiaknál és nőknél, házásoknál és házasulandóknál karkülönbség szerint és részben a házakat, használati tárgyakat és a népet munkája mellett tüntetik fel.”¹⁰⁰

Később az adatközlők és a népköltési gyűjtés körülményeiről írva így folytatja: „Sokkal bajosabb volt a fényképi felvételek számára megnyerni a kellő anyagot. Csökölyben, Somognak ezen ethnographiai nevezetességű helyén, egyrészt a szerföltött munkás népnek szüntelen elfoglaltsága, másrészt bizalmatlan természete miatt [...] e bizalmatlanság és a gyanu mindenütt csakhamar fölbred a nép közt, mihelyt a fénykép-apparatus és a gyűjtő működni kezd. Váltig erősítettük mi, hogy azért fizetés nem jár, ellenkezőleg mindenki ingyen kapja meg a saját képét, a kit leveszünk: sehol sem álltak oda szívesen a rajzoló masina elé. »A zeén formámat ugyan lë-nem vöszi sënkisë!« – mondták a jó »csöklik« egyre-másra [...] A férfiak és nők munkaeszközeit, főképp a szövő széket vizsgálgtván és fényképezvén, nyomunkban kelt a gyanú, hogy már most megint bizonyosan

⁹⁹ A fenti törzskönyvi számon (tkvsz. 283) összesen 24 felvétel került a gyűjteménybe (F 1559–F 1582) a somogyi gyűjtőútról. A fotók a leltárkönyvi bejegyzés szerint 13 × 18 cm-es üvegnegatívok, azonban mostanra a képek nem túl jó minőségű pozitív másolata található a gyűjteményben.

¹⁰⁰ Vikár Béla, „Somogyi tanulmányútamról”, *Ethnographia* 2, 3–4. sz. (1891):118–123, 118.

a szövőszekre adót akarnak vetni az »urak«. (Hedrahely). Az még kisebb rossz, ha azt teszi föl rólunk a nép fia, hogy mi kétségkívül busás jövedelmet huzunk ezekből a fényképekből oda fönn Budapesten, illik hát, hogy ő is pénzt követeljen tőlünk, a miért le engedi magát fényképezni (Csököly). Természetesen az a pusztá babona is hozzá járult sok helyt – kivált az öregebbek között – ezen idegenkedéshez, hogy t. i. a lerajzolt személy képével az ő teste-
lke is a rajz tulajdonosának hatalmában kerül.”¹⁰¹

A fotókat tehát a leírtak alapján Vikár Béla első felesége, Krekács Júlia készíthette 1889 szeptemberében vagy októberében. Az ominózus szövőszeket megőrkítő fotón a nyom-
dai előkészítés nyomai látszanak, és Vikár neve és címe halványan olvasható a hátlapon, lehetséges, hogy tőle érkeztek a fotók a szerkesztőhöz.

Egy másik fotó is kapcsolódik Vikár munkásságához. A felirat szerint „Az »Árvátfalvit«
játsszik Medeséren Balogh János és zenekara Kovács Géza amatőr felv.”¹⁰² A fotográfián
fonográf felvétel készül, háttérben nézelődő falusiakkal és néprajzkutatókkal. A fény-
kép az Erdélyi-Kárpát Egyesület megbízásából szervezett, Hermann Antal, Vikár Béla
és az egyesület titkára, Kovács Géza székelyföldi néprajzi gyűjtőútján készült. A fonog-
ráffelvétel körülményeiről részletesen beszámol a *Székelyudvarhely* című lap tudósítója:
a társaság március 15-e előestéjén érkezett a településre, ott egy rögtönzött „ünnepély
után Vikár Béla vette fel fonográfjába a Balogh bandájának székely keseregőit és egy csomó
székely népdalt, és mutatja be az igen értelmesen érdeklődő népnek a fonográf csodáit.
A vendégszerető lelkész hajlékában kényelmesen meghálván, a társaság 15-én délelőtt
a lelkéssel bejárta a falut, sok érdekes tárgyat gyűjtve az erdélyi néprajzi muzeum szá-
mára. Ifj. Herrmann Antal aztán lefotografálta a társaságot a Balogh bandájával együtt.
A sikerült kép a »Vasárnapi Ujság«-ban fog megjelenni.”¹⁰³ A leírtak alapján a felvétel szer-
zősége kétséges, vagy legalább két fotográfia készült a településen. Sajnálatos módon
a *Vasárnapi Ujság* nem közölte a képet, ahogy Vikár ígért¹⁰⁴ tudósításai sem jelentek meg.

König György

König Györgyöt (1883–1944) az életrajzi szakkönyvek irodalmárként tartják számon,
jogot tanult, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, miköz-
ben a *Vasárnapi Ujság* és a *Nyugat* munkatársa volt, fordított, írt és a néprajz is érdekelt-
te. A hagyatékba a szerző feltüntetése nélkül került képek beazonosítását Gyarmathy
Zsigáné egyik írása tette lehetővé, melyben arról olvashatunk, hogy Vasvári Pál hogyan
él a kalotaszegiek emlékezetében: „A kép, mely Vasvári Pál személyes ismerőseit tünteti
fel, Magyar-Gyerő-Monostorról való, a hol a legszebb fodorvásznat szövik, s a legszebb re-
gétet mondják. Egy pár képet még bemutatunk erről a vidékről. Leányokat, legényeket,
Bánffy-Hunyadról, Sárvárról, Nyárasdról; ez utóbbiak szégyenkezve állottak a fényképe-

¹⁰¹ Vikár, „Somogyi gyűjtőútamról...”, 121–122.

¹⁰² F 61416.

¹⁰³ Nyikai, „A Fehér Nyikó völgyéből”, *Székelyudvarhely* 1900. ápr. 18. Hozzáférés: <https://folkradio.hu/folkszemle/cikk/10/a-feher-nyiko-volgyebol>

¹⁰⁴ A *Vasárnapi Ujság* röviden beszámol a gyűjtőútról, és ígéri: „Útjáról az expedíció egyi tagja, Vikár Béla, időnként a »Vasárnapi Ujság«-ban fog egyet-mást elmondani.” („A Mátyás-ház Kolozsvarott”, *Vasárnapi Ujság* 47, 12. sz. [1900]: 186.).

zõ gép elébe s egymásik el is mosolyogta a javát. De hát így még természetesebbek.”¹⁰⁵ Az említett képeket Kőnig készítette, egy felvételt azonban Vigh Antal hunyadi fotográfustól „kölcsonöztek”.¹⁰⁶ Kőnigtől a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe¹⁰⁷ több forrásból közel 300 fotográfia került be, köztük a hagyatékban található felvételek negatív „párjai”.

Utazók és tudósítók fotói, gyűjtései

A hetilap kedvelt témája volt távoli vidékek, kultúrák bemutatása. Közölte magyar felfedezők, utazók riportjait, tudósításait, lehetőség szerint képekkel illusztrálva. A múzeum leltárkönyvéből és a fennmaradt képekből arra következtethetünk, hogy jóval több anyag érkezett a szerkesztőségbe, mint amennyi publicitást kapott. Ilyenek például a Hopp Ferenc (1833–1919) utazásain született,¹⁰⁸ száraz pecséttel ellátott fotók, egyes felvételeken maga Hopp is látható. 14 darab, Bolíviában, Peruban, Panamában és Új-Zélandon 1893–1894-ben készült felvétel biztosan a nevéhez köthető (a láthatatlan felvételek közül valószínűleg nyolc)¹⁰⁹ (12. kép). Adatoltalanul került leltározásra több tucat Szibériához, Mongóliához köthető felvétel. A kutatómunka során derült ki, hogy a fotók a harmadik (1898–1899) Zichy-expedícióhoz kapcsolódnak. Egy részüket báró Bánhidya József, az expedíció egyik tagja készítette. Az orosz–kínai határon és mongol területeken felvett képek közül több sokszorosított felvétel, cirill betűs felirattal, a fotók készítője is olvasható, Nyikolaj Csarusin (1851–1937). A jelenlegi adatok alapján 19 felvétel minden bizonnyal, négy feltételezhetően a nevéhez köthető.¹¹⁰ Az orosz Csarusint politikai okokból Szibériába száműzték, Troitszkoszavszkban (ma Kjahta, Burjátföld) 1886 és 1895 között fotóműtermet üzemeltetett, Mongólia fővárosába is eljutott. Felvételein mongol, burját, jakut köz- és nemesembereket, (13. kép), kereskedőket, az orosz–kínai

---

¹⁰⁵ Gyarmathy Zsigáné, „Egy ifjú hős emléke a kalotaszegi nép között”, *Vasárnapi Ujság* 50, 11. sz. (1903): 169–171, 171.

¹⁰⁶ Jegyzék 23.

¹⁰⁷ Átadóként Kőnig kétszer szerepel – tkvsz. 1903/779 és tkvsz. 1905/1089 –, ez utóbbinál a nyilvántartásban ez áll: „Kőnig György fényképfelvételei az osztály filmjeire”. Miután elvesztette szeme világát, feltételezhetően egyik rokona (Kőnig N.) és Vikár (tkvsz. 1923/2422), majd egy ismeretlen (tkvsz. 1923/2424) további képeket adott át a múzeumnak.

¹⁰⁸ Bővebben Ferenczy Mária és Kincses Károly, *Mandarin öszvérháton: Hopp Ferenc fényképei* (Budapest: Magyar Fotográfiai Múzeum–Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 1999) 27–44, 51–59.

¹⁰⁹ F 10747–F 10752, F 10789–F 10793, F 10796. A helyszínek (Columbia, Hawaii, Jamaica, Szamoa, Új-Zéland) és a leltározás sorrendje alapján feltételezhetően az ő felvételei voltak még: F 10690–F 10694, F 10746, F 10794, F 10795. A kiselejtezett fotók között voltak koreaiak is, talán ezeket is ő készítette 1903-as útján, képek hiányában azonban ez nem állapítható meg. Cholnoky Jenőtől jelentek meg koreai felvételek, lehetséges, hogy az ő kollekciójából valók (voltak) ezek a fotók.

¹¹⁰ Bár hivatásos fotográfus felvételeiről van szó, mégis az expedícióhoz való kötődése miatt itt szerepeltetem. F 10711–F 10728, F 10731. A *Vasárnapi Ujságnak* a Zichy által küldött fotók közül feltételezhetően a mongol fővárosban készülteket is ő készítette (F 10784–F 10786, jegyzék 13.), a leselejteztettek közül F 10725.

12. kép

Hopp Ferenc: *Hopp Ferenc és útítársai egy majorságon, mellettük lámák (?)*, Oruro, Bolívia, 1893, 15,5 × 11,5 cm celloidin pozitív; „Hopp Ferencz Budapest” szárazpecséttel. A kép hátulján kézírással, feltehetően Hopp Ferencről: „Oruro Bolívia”. Néprajzi Múzeum, F 10747

(mongol) határ mentén élők hétköznapijait örökítette meg.¹¹¹ Zichy és Bánhidyt útja Troitzkoszovszkban elvált¹¹² – lehetséges, hogy itt vásárolták vagy kapták meg Csarusin fotóit, melyekből a hetilap három darabot közölt.¹¹³ Zichy beszámolójában olvashatjuk:

„Mire a Góiból kiérünk, mind hárman olyan színűek leszünk, mint az itteni mongolok. Ugy mondom, mindhárman, mert Bánhidyt József úr is elvált tőlünk az orosz határnál.

¹¹¹ Életéről és fotós tevékenységéről bővebben: Ben Eklof and Tatiana Saburova, *A Generation of Revolutionaries: Nikolai Charushin and Russian Populism from the Great Reforms to Perestroika* (Bloomington: Indiana University Press, 2017), fotográfiáiról: 169–179. A könyvben közlik a F 10724-es kép egy másik példányát (176.), a feliratból kiderül, hogy Csarusin készített egy *Mongólia* című albumot 1889-ben. A múzeumba került felvételei tehát 1886 és 1889 között készülhettek.

¹¹² „...reggel pedig tovább mentünk Troitzkoszovszkba. Ha életben maradtunk is, mégis megfogytunk; mert Bánhidyt úr már nem fogja velünk folytatni az utat, hanem innen vissza fog térni.” (Zichy Jenő, „Gróf Zichy Jenő ázsiai útja. Levél a khinai határszélről”, *Vasárnapi Ujság* 45, 41. sz. [1898]: 708–709, 709.)

¹¹³ „Azon meggyőződésben, hogy híradásom tisztelt olvasóit is érdekelni fogja, küldök itt egy pár fényképet a felső és alsó Szelenga folyó mellékéről, a melyet végig jártunk, a Sznesnája folyóról, a Baikal-tóról, két, burjátokat ábrázoló csoportképet, két mongol csoportot, az élő isten: Bogdo Gegem két arcképét...” (Zichy Jenő, „Gróf Zichy Jenő levele Khinából”, *Vasárnapi Ujság* 45, 43. sz. [1898]: 743.), kapcsolódó képek: jegyzék 13.

Ott egy pár délszibériai vadászszal megösmarkedett, azokkal fog pár hétig vadászni és úgy tér azután haza. Október közepe felé, gondolom, otthon leend galicziai birtokán.”¹¹⁴

A térségben készült fotók egy részét Bánhidy sajátjaként jegyzi, több képen ő maga (és az általa lőtt medve) is szerepel medvevadászati után.¹¹⁵ (14. kép)

13. kép

Nyikolaj Csarusin: *Burját nő*, Troitzkoszavszk, Burjátföld, Oroszország, 1886–1895 között, 18 × 22,5 cm celloidin pozitív.

„192. Zsensch (zsenscsina?), burjatka” cirill betűs felirattal. A kép hátulján Bánhidy József kézírásával: „Transbaikalei. Egy burját nő aus der Gegen von Troitzkosawsk (magyarul Troiczkoszavszk.)” Néprajzi Múzeum, F 10722

A távoli vidékek egyes tudósítói a saját felvételeiket használták, küldték a szerkesztőségbe illusztrációként. Közéjük tartozik ifj. Vértesy Sándor (és Kálmán),¹¹⁶ akik Marokkóban jártak, az ottani életről és emberekről alkotott negatív kicsengésű írások mellé 10 fotográfiát publikáltak,¹¹⁷ melyekből kettő maradt meg a hagyatékban.¹¹⁸ Szuk Géza a Ganz-gyár főmérnökeként 1903–1904-ben fél évet töltött Kínában és Japánban tanulmányúton. Ekkor látogatott el a friss osztrák–magyar gyarmatra, Tientsinbe (ma Tientsien), ahonnan érzékletes beszámolót és nyolc fotót küldött a *Vasárnapi Ujság* számára, leírva a telepes városrész nyüzsgő életét; a képsorozatból három található a gyűj-

¹¹⁴ Zichy, „Gróf Zichy Jenő levele...”, 43. sz. 743.

¹¹⁵ A medvevadászatról F 10778–F 10781, ezenkívül még az F 10729, F 10730, F 10733–F 10735, F 10776, F 10777 felvételek köthetők hozzá.

¹¹⁶ Feltehetően Vértessaljai Vértesy Sándor, a királyi ítélőtábla korábbi elnökének fia. Ifj. Vértesy Sándor 1928 és 1937 között a Horthy-kormány kabinetfőnöke volt. Arra vonatkozó adat nem került elő, hogyan kerültek 1902-ben Marokkóba.

¹¹⁷ ifj. Vértesy Sándor, „Marokkóból”, *Vasárnapi Ujság* 50, 5. sz. (1903): 70–72.

¹¹⁸ Jegyzék 22.

14. kép

Bánhid József: *Medve vadász*, Bicsura, Burját föld, Oroszország, 1898, 17 × 11 cm zselatinos ezüst pozitív; 25 × 18 cm kartonba illesztve. Kézzel ráírva az előlapon: „Bánhid József fölv./I./Bánhid/az én medvéim/ Medve vadász/Bicsura mellett”; a hátlapon: „Red Vasarnapi ujsag/Kaplany utca 9/?/Divald Üllői út 19/ Szibéria”. Néprajzi Múzeum, F 10781

15. kép

Szuk Géza: *Sült krumpli árusok az utcán*, Tientsin (Tiencsien), Kína, 1903–1904, 8 × 10 cm zselatinos ezüst pozitív. Megjelent: jegyzék 26., Néprajzi Múzeum, F 342892

teményben (15. kép).¹¹⁹ Ezek mellett Emmer Géza Károly törvényszéki bíró kelet-afrikai utazásáról szóló írása érdemel említést, melyhez egy fotográfia köthető. A korábban ki-selejtezett „Német-Afrika” területi megnevezéssel ellátott leltárkönyvi leírások azonban megegyeznek a *Vasárnapi Ujság*ban megjelent beszámoló illusztrációjaként, részben Hány Gyula által átrajzolt formában megjelent képekkel.¹²⁰

Kitekintés

A hagyaték röviden jellemzett és bemutatott fényképei a szerzőségi, beazonosítási és megjelenési kérdéseken túl a szerkesztőségi munkálatokkal és a képek „útjával” kapcsolatban is tartalmaznak – a bevezetőben is jelzett – információkat. Számos pozitív képen olvashatók megjegyzések: egy részük szerkesztői utasítás a kép megjelenítendő méretéről és a klisé elkészültének idejéről, olyan fotókon is, amelyek végül nem jelentek meg. A képek közvetítésére, a visszajuttatás helyszínére is útjára is vonatkoznak utalások.¹²¹ Ebből a szempontból egyedi darab a Felsőtárkányban (majd később Napkorban szolgáló) Bukna József lelkész felvétele, melyen a következő feljegyzés olvasható: „Közlés végett: »Felsőtárkányi palóczok farsangi táncza az utcán«. El nem fogadás esetén saját költségemre kérem vissza! Ftárkány, Heves m., 1904 II/18. Bukna József.”¹²² (16. kép). Bár a fotó – amely jelentősen megviselt állapotban van – nem került be a hetilapba, nem juttatták vissza a feladónak. Minthogy Bukna rövid ideig működött a hevesi községben, a képet elkészülte után nem sokkal küldhette el a szerkesztőségnek. A hagyatékban őrzött és az újságban is megjelent felvételekre általánosan jellemző, hogy azok a vonatkozó írás előtt nem sokkal készültek, akkor is, ha nem egy-egy konkrét eseményhez, csak a témához kapcsolódtak. Bár magukról a képekről kevés adat olvasható le a születésükkel (például Borsos és Koller, illetve Koller műtermi felvételei; Goszleth István, König György, a Vikár-féle fotózások és az utazók saját felvételei) és szerkesztőségbe való juttatásukkal kapcsolatban (például Csarusin fényképei és a Zichy-expedícióhoz kapcsolódó fotók, emellett Vigh Antal fotója), az egyes fotográfiákhoz köthető korabeli cikkek egy része kitért erre is.¹²³ Az Amerikába utazó csikósokról készült Gondy- és Egey-képek kapcsán például olvasható, hogy a felvételeket a debreceni újságíró, Móricz Pál juttatta el¹²⁴ a szerkesztőségbe. A medeséri, Vikár-féle fonográf-felvétel fényképezéséről szóló beszámoló szerint a fotózás „legitimálásának” egyik eszkö-

¹¹⁹ Szuk Géza, „A mi kis Khinánk. A tientsieni osztrák-magyar telepítvény”, *Vasárnapi Ujság* 51, 18. sz. (1904): 292–295. F 342890–F 342892. A cikket illusztráló fotók a haditengerészeti telep és nagykövetség életét, szereplőit, épületeit, illetve az utcai életet, árusokat örökítik meg.

¹²⁰ Jegyzék 9.

¹²¹ Például Bánhidly és Divald kapcsolatára – lásd a 14. képet, Vikár címe a hedrehelyi képen – lásd a 11. képet.

¹²² F 10548.

¹²³ A vizsgált anyagban példának említhető a szegedi tanyai ünnepéről tudósító riport, ahol Munkácsy Mihály is részt vett, és részletesen írnak arról, hogyan készültek felvételek „modellekről” („A szegedi tanyák ünnepe”, *Vasárnapi Ujság* 38, 47. sz. [1891]: 768–770.; F 61426, Keglovich Emil – Letzter Lázár felvétele).

¹²⁴ „Hortobágyi csikósok Amerikában”, *Vasárnapi Ujság* 44, 19. sz. (1897): 303. (F 10571, F 10580).

16. kép

Bukna József: *Farsangi tánc*, Felsőtárkány, Heves vm., 1904. 02. 18., 2 darab 16 × 6,5 cm zselatinos ezüst pozitív; 28 × 18 cm kartonon. Kézírással a kép alatt: „Közlés végett: »Felsőtárkányi palócok farsangi táncza az utcán«. El nem fogadás esetén saját költségemre kérem vissza! Ftárkány, Heves m., 1904 II/18. Bukna József.” Néprajzi Múzeum, F 10548

ze volt, hogy a *Vasárnapi Ujság* számára történt – ahogy a kép el is jutott a szerkesztőségbe. A megjelenés presztízsértékét jelzi, hogy a megyei, lokális sajtó rendre beszámol a helyi jelentőségű fotók *Vasárnapi Ujság*-béli szerepléséről.

Bár tanulmányomban nem térek ki a fényképek szerepére a *Vasárnapi Ujság*ban, a fotók jelentőségét jelzi – a vizsgált anyagon keresztül is –, hogy a hazai témák fotográfusainak nevét többnyire feltüntették, egyes írások hangsúlyt helyeztek a fotográfiára: vagy részletesen leírták (szereplők, viselet, esetleg a készítés körülményei), vagy a fényképezés eseményéről írtak, előrevetítették vagy beszámoltak róla (akár illusztráció nélkül).

A képeken megörökített szereplők közül, a királyi család tagjain kívül, a legismertebb özv. Arcsai Sándorné Jáger (született Szalai) Mari, a hódmezővásárhelyi méregkeverő, aki több, nyereségvágyból elkövetett gyilkosságban segédkezett a városban és környékén. A *Vasárnapi Ujság* és a korabeli heti- és napilapok tudósítottak a tárgyalásról. A gyűjteményben őrzött képen (17. kép)¹²⁵ az asszonyt a börtönből vezetik át a tárgyalás helyszínére 1897-ben. A felvétel készítőjét nem ismerjük, feltételezhetően a hódmezővásárhelyi fotográfus, Plohn Illés (egy másik, a perhez kapcsolódó felvételt ő jegyez). A teljes anyagot áttekintve bizonyos szempontból ez a felvétel a hagyaték összes jellemzőjét magán viseli:

¹²⁵ Jegyzék 9.

17. kép
 Plohn Illés (?): Szalai Jäger Mari méregkeverőt
 kivezetik a börtönből a tárgyalásra,
 Hódmezővásárhely, 1897, 8 × 11 cm
 celloidin (?) pozitív; 10 × 13 cm jelöltelen
 kartonon. Megjelent: jegyzék 10.,
 Néprajzi Múzeum, F 10537

egy elkopott, feliratozott, de a szerzőséget nem jelölő pozitív, mely csupán jelentős hír-értéke miatt maradhatott fenn. Felmerül a kérdés, hány, a néprajztudomány, antropológia számára érdekes, a feliratok, megjegyzések alapján értéktelen és a hetilapban meg nem jelent felvétel kallódhatott el, került ismeretlen helyre és vált elérhetetlenné Nagy Miklós gyűjteményéből, közvetve a *Vasárnapi Ujság* szerkesztőségéből. Tanulságos lenne a Néprajzi Múzeum gyűjteményét összevetni a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fénykép-tárában őrzött felvételekkel, ez azonban már egy újabb kutatás feladata.

A Néprajzi Múzeum őrzött Nagy Miklós-hagyaték *Vasárnapi Ujság*ban megjelent képei-
 nek jegyzéke időrendben (Jegyzék)

(Kurzívan szedett leltári számok: selejtezett vagy hiányzó tételek, leltárkönyvi adatok
 alapján feltételezhetően ezek a képek jelentek meg az adott számban)

1. Réthy Lajos, „Szász községi bíró Erdélyben”, *Vasárnapi Ujság* 15, 12. sz. (1868):
 137–138. (F 10518, Glatz Tivadar – Koller Károly – metszet formájában)
2. László Mihály, „A bukovinai magyarok”, *Vasárnapi Ujság* 22, 1. sz. (1875): 1–3.
 (F 61396, Borsos József – Koller Károly)
3. „A király-kisasszony tejtetvére”, *Vasárnapi Ujság* 35, 37. sz. (1888): 624.
 (F 61389, F 61393, Koller Károly)
4. Popovics István, „Vila (Vastagh György rajzai)”, *Vasárnapi Ujság* 36, 14. sz.
 (1889): 224. (F 10618, reprodukció Vastagh György festményéről)

5. László Mihály, „A hétfalusi csángók”, *Vasárnapi Ujság* 38, 10. sz. (1891): 152–153. (F 61398, F 61399, F 61403, F 61406, Adler Leopold)
6. Strausz Adolf, „Bulgáriából”, *Vasárnapi Ujság* 38, 20. sz. (1891): 318–319, kapcsolódó képek 316–317. (F 343878, Dimitar Anastasov Karastojanov)
7. „A szegedi tanyák ünnepe”, *Vasárnapi Ujság* 38, 47. sz. (1891): 768–770. (F 61426, Keglovich Emil – Letzter Lázár)
8. „Brassóból Brassóról”, *Vasárnapi Ujság* 39, 35. sz. (1892): 596–599 (képes melléklet 596–597). (F 61401, F 61407, Adler Leopold)
9. Emmer Géza Károly, „Levelek Kelet-Afrikából”, *Vasárnapi Ujság* 44, 9. sz. (1897): 131–135. (részben rajzok formájában, F 342901, F 10736, F 10737, F 10739–F 10742, Emmer Géza Károly)
10. „A hódmezővásárhelyi méregkeverők”, *Vasárnapi Ujság* 44, 14. sz. (1897): 221. (F 10537, Plohn Illés?)
11. „Hortobágyi csikósok Amerikában”, *Vasárnapi Ujság* 44, 19. sz. (1897): 303. (F 10571, F 10580, Gondy és Egey)
12. „Brassai Sámuel szülőháza”, *Vasárnapi Ujság* 44, 31. sz. (1897): 510–511. (F 61392, Dunky fivérek)
13. Zichy Jenő, „Gróf Zichy Jenő levele Khinából”, *Vasárnapi Ujság* 45, 43. sz. (1898): 743, kapcsolódó képek 746–748. (F 10784, F 10785, F 10786, Nyikolaj Csarusin?)
14. „József főherczeg mint násznagy”, *Vasárnapi Ujság* 45, 34. sz. (1898): 584–585. (F 61424, Golszleth István)
15. Dr. Kovács Gyula, „Az orosházi iparkiallítás”, *Vasárnapi Ujság* 46, 18. sz. (1899): 297–198, kapcsolódó képek: 295–293. (F 10542, F 10586, Bleyer Aladár)
16. Ballagi Aladár, „Biharmegyei népviseletek”, *Vasárnapi Ujság* 37, 38. sz. (1900): 612–614. (képmelléklet: 612) (F 10574, Lojanek János műterme)
17. „Debreczeni szántók: Kiss Ferencz fényképe”, *Vasárnapi Ujság* 48, 13. sz. (1901): 207–208. (F 10577, Kiss Ferenc)
18. „Az aratás”, *Vasárnapi Ujság* 48, 29. sz. (1901): 461–462. Kiss Ferencz fényképei Debreczen környékéről, 464–465. (F 10567, Kiss Ferenc)
19. „Szület”, *Vasárnapi Ujság* 48, 41. sz. (1901): 660. (F 10573, F 10578, Kiss Ferenc)
20. Merkl Ede. „A Rilo- és Rhodop-hegységek vidéke”, *Vasárnapi Ujság* 48, 46. sz. (1901): 743–744. (F 10621, Merkl Ede?)
21. „A jég”, *Vasárnapi Ujság* 50, 2. sz. (1903): 23–24. (F 10627, F 10635, F 10636, Kiss Ferenc)
22. Ifj. Vértesy Sándor, „Marokkóból”, *Vasárnapi Ujság* 50, 5. sz. (1903): 70:72. (F 10473, F 10477, ifj Vértesy Sándor és Kálmán)
23. Gyarmathy Zsigáné, „Egy ifjú hős emléke a kalotaszegi nép között”, *Vasárnapi Ujság* 50, 11. sz. (1903): 169–171. (F 10547, F 10628, F 10629, F 10633, F 10661, Kőnig György, F 10541, Vigh Antal)
24. Ivánovics József, „Képek Macedoniából. I. Monasztir”, *Vasárnapi Ujság* 50, 33. sz. (1903): 541–543. (F 10639, Risztics Mihály)
25. Ifj. Rózsa Gyula (felvétele), „Újévi-kártya árusító egy utczasarkon a fővárosban”, *Vasárnapi Ujság* 51, 1. sz. (1904): 13. (F 57249, ifj. Rózsa Gyula)

26. Szuk Géza, „A mi kis Khinánk. A tientsieni osztrák-magyar telepítvény”,
Vasárnapi Ujság 51, 18. sz. (1904): 292–295. (F 342890–F 342892, Szuk Géza)
27. „A budapesti bikaviadalok szereplői (képek)”, *Vasárnapi Ujság* 51, 32. sz. (1904):
395. (F 342887, Erdélyi Mór)
28. Gyöngyösy László, „Világjáró kosaras tótok”, *Vasárnapi Ujság* 52, 40. sz. (1905):
639–640. (F 10534, F 10535, id. Divald Károly)

